

DPN 6569

चानके राजनीति सारसंग्रह CĀNAKE RĀJANĪTI SĀRA SANGRAHA

Title :

Run. No. 7294

Cat. No.

Micro. No.

Subject Ethics

Religion : Hindu / Bauddha

Language : Skt. / New. / Nep. / Skt.- New. / Maith.- New. / New.- Nep. /

Size in cms. 24.5 X 11.3

Folios 56

Lines (in a page) 7

Compl. / Incompl.

Chapt. / act /

Author / translator

Scribe / donor

लोक रत्न उपासक

Date: NS / SS / VS / KS 1003

Ruler / place

Loka Ratna Upasaka

Script : New. / Dev. / Bhuj. / Ran. /

Illus. :

Material : palmleaf / paper / thyasaphu / (one side yellow)

Condition : fine / damaged by worms, rats, water /

Beginning, colophon, post-colophon :

B.

C

P.C.

B. श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ पराभ्य शिरसा विष्णुं त्रैलोक्याधिपतिं प्रभुम् ।

P.T.O.

नानाशास्त्रोद्धृतं वक्ष्ये राजनीति समुच्चयम् ॥ १ ॥

C. इति श्री बुद्धिचानके राजनीतिसार संग्रहे नाना नीतिस्थिति सारे
तृतीयः शतकं समाप्तम् ॥ ॥

PC. लिखिते चन्द्रवीरेन चानन्य पुष्टकं
दीर्घ रेफ विसर्गादि छन्द भ्रष्टोधावा अचित् ॥
शुद्धाशुद्धं न जानामी क्षमस्व परमेश्वर ॥

१००३.

महाराष्ट्र शासन द्वारा प्रमाणित किया गया है

— वास्तव्य राजधानी सार संहिता

श्री ३ पान खरीद रिक्वा

श्री ३ साधारणी त्वरित ३ उच्चवर्दी दीमा शुल्क

महाराष्ट्र शासन द्वारा प्रमाणित किया गया है

वृत्ता

॥ बु. चा ॥

॥ १ ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ यणम्यशिरसाविश्रांतेनोक्ताधीपतिप्रभुम् ॥ नानाशाखोद्भूतवक्ष्येण
जनीतिसमुच्चयम् ॥ १ ॥ अस्पार्थ ॥ त्रैलोक्यका अधिपतिप्रभुभयाका श्रीभगवाननाशयणाक
ननमस्कारागरिनानाशाखमाहिकाकोणजनीतिका ऊरुमकरंछु ॥ १ ॥ अधीत्यैवमिदं शा
खं नरो ज्ञास्यति तत्त्वतः ॥ धर्मोपदेशविनयं कार्यं कार्यशुभाशुभम् ॥ २ ॥ अस्पार्थ ॥ जोमानो
सलेयोशाखपद्मापद्मी धर्मअधर्म कार्यअकार्यशुभाशुभ भनीज्ञानलेजाच्याहोला ॥
२ ॥ तदहंसं प्रवक्ष्यामि नरानां हितकाम्यया ॥ येन प्रज्ञाप्रवर्द्धने मातैव हितकारिणी ॥ ३ ॥
अस्पार्थ ॥ मनुष्यहंका हितगर्भः कामनालेमकरंछु मनुष्यलाईयोशाखलेआमालैहित

॥ गुरु ॥

॥ १ ॥

गम्याज्ज्ञैर्हितगर्भो ॥ ३ ॥ मूलसूत्रं प्रवक्ष्यामि चानकोननुभाषितं ॥ येन विज्ञानमात्रेण सर्वं
तत्त्वं हि जायते ॥ ४ ॥ अस्पार्थ ॥ मूलसूत्रका ऊरुमकरंछुः अधिचाराकच्छिष्वरने आकापुत्रला
ईपद्मा उदाभयारे पुत्रहो सुनयोशाखचित्तलाईकनप्रह्लापद्मि सवैत्यायनीति धर्मपापसुभा
अशुभजान्याऊंछु ॥ ४ ॥ मूर्खशिष्योपदेशेन दुष्टास्त्रीभरणेन च ॥ विषतासं प्रयोगेण पाण्डितो
पवसीदति ॥ ५ ॥ अस्पार्थ ॥ मूर्खकन उपदेशदियाको दुष्टस्त्राह्निलाईगहनादियाको शत्रु
सीतप्रीतिगम्याको व्यर्थं छुनु बुद्धिमानभयापनीताशिंछुनु ॥ ५ ॥ गुणिभिः सहसम्पर्कः प
ण्डितैः सह संकथा ॥ कुलीभिः सह मित्रत्वं कुर्वीतो नावसीदति ॥ ६ ॥ अस्पार्थ ॥ गुणीकमांछे

॥ उवा ॥
॥ २ ॥

सितसंगतगर्ने पण्डितसितकथावाटगर्ने कलीजनसितमिवलाउनु एतिगया पछित्यो मनु
ष्यकैले पनीनाशिदै नभन्याकोछ ॥ ८ ॥ उन्मत्तानो भुज्जानो मद्यपानो च दत्तिनाम् स्त्रीणां राज
कुलानो च विश्वासंति गतायुषः ॥ ९ ॥ अस्यार्थः वक्रलासितसर्पसितः मदपानगर्न्यासितहादि
सितस्वास्त्रीसितराजकुलसितविश्वासगर्न्यानामिच्छ ॥ १० ॥ वैरिणां सह विश्वासं यो नरः कर्तुमि
च्छति स त्रशायेषु संसृज्य पतितप्रतिबुध्यते ॥ ११ ॥ अस्यार्थः वैरिसंगा विश्वासगर्नो इच्छागच्छेत्यो
मनुष्ये रुषकादुप्यामाचक्षुः सुत्याको रवस्याप्रोतनस्तोगरिविऊरुं तस्ते पछिथाहापाउंछ ॥
१२ ॥ धनभान्यप्रयोगेषु विद्यासंग्रहोऽनुच आहारव्यवहारेषु त्यक्तलज्जा सदा भवेत् ॥ १३ ॥ अस्या

॥ गुरु ॥
॥ २ ॥

र्थः धनकमाउदा धानयोगगर्हा विद्यापठदा कैहिवस्वसंग्रहगर्हा खान्दालिंदादिन्यासतिथो
कमालज्जानमानु ॥ १४ ॥ न गुरुसदृशी मातान गुरुसदृशी पिता यस्तारयति महाघोरं संसारो
दधिउत्तरं ॥ १५ ॥ अस्यार्थः गुरुवरो वर आमावादा पनीछेन जो गुरुले संसारसमुद्रतारिन सक
उत्तारिदिछन् ॥ १६ ॥ मातागंक्षा समंतीर्थं पिता पुस्करमेव च ॥ गुरुके दारतीर्थं मातागंक्षा
नर्पन ॥ १७ ॥ अस्यार्थः आमागंक्षा वावुपुस्करतीर्थं गुरुके दारतीर्थं वरो वरुं माताभन्या दारं
वारगंक्षा वरो वरमानु ॥ १८ ॥ विद्यारूपं कुरूपारणां क्षमारूपतपस्विनाम् कोकितास्वरूपं ना
रीरूपं पतिवता ॥ १९ ॥ अस्यार्थः कुरूपीको विद्यारूपं तपस्वीको रूपक्षमाङ्गु कोकिताको

॥ उचा ॥

॥ ३ ॥

रूपस्वरहोस्त्रीकोरूपपतिवताहो ॥ १२ ॥ नचविद्यासमोवभुनेचव्याधिसमोरिपु ॥ नचापत्यस
मोस्नेहः नचदेवात्परावलम् ॥ १३ ॥ अस्यार्थ ॥ विद्यावरोवरभाईकोहिछैनरोगवरशत्रुकोहिछैन
छोगवरोवरपियारोकोहिछैनदेवजलोवलीयोकोहिछैन ॥ १३ ॥ विद्याप्रवाशिनोमित्रंभा
र्यामित्रंगृहेषुच आर्तुस्यौषधंमित्रंधर्ममित्रंपरत्रच ॥ १४ ॥ अस्यार्थ ॥ विदेशमादियामित्रं
छुनघरमास्वास्त्रीमित्रंछुःरोगीकोऔषधीमित्रंछु परत्रकोमित्रधर्महो ॥ १४ ॥ इराधीना
विषंविद्याअजीर्णोभोजनंविषम् ॥ विषंगोष्ठीदृष्टिस्पृष्टस्यनरुणीविषम् ॥ १५ ॥ अस्यार्थ ॥
घटियागारिपक्षाकोविद्याविषःनपचोकनखायाकोअन्नविषःछेरपरिवारकज्ञानलाईवि

॥ गुरु ॥

॥ ३ ॥

षवकालाईतरुणीस्त्रीविष ॥ १५ ॥ अनाभ्यासैहताविद्यानित्यहोसैहतास्त्रिया ॥ कवीर्येगाहनं
क्षेत्रंभृत्यदोषैहतोनुप ॥ १६ ॥ अस्यार्थ ॥ अभ्यासनयाकोविद्यानासिंछुसदाहास्यास्वास्त्री
नासिंछुबीजघटियापयाखेतनासिंछुकुमेत्रीभयाराजानासिंछु ॥ १६ ॥ यस्यपुत्रोनविद्या
नसोनभूरोनचपरिउत ॥ अन्धकारंकुलतस्यनष्टचंद्रैपशर्वरी ॥ १७ ॥ अस्यार्थ ॥ जस्कोछोरोप
शिउतपनीछैनउज्जिपनिछैनभूरोपनीछैनतस्कोकुलचन्दमानभयाकोरात्रिहैअधारे ॥ १७ ॥
१७ ॥ शर्वरीदीपकश्चन्द्रःशभातेरविदीपकः ॥ त्रैलोक्यदीपकोधर्मःसुपुत्रंकुलदीपकः ॥
१८ ॥ अस्यार्थ ॥ रात्रीकोदीपचन्द्रमाइरहीनकोदीपश्रीसूर्यहोतिनैलोककोदीपधर्महो

॥ उच्चा ॥
॥ ४ ॥

कुलकोदीपसुपुत्रहोगणानविद्यासाधुधर्मअनालयभयाको॥१८॥ जनेताचोपनेताचयः
सुविद्योपयच्छति॥ अन्नदानाभयेनातापंचैतेपितरस्मृताः॥१९॥ अस्यार्थः॥ जन्मदिन्यावतबंध
विवाहादिगिरिदिन्याविद्यापद्याउन्याअन्नदिन्याअभयदिन्याभयदेखीरक्षागर्त्याईपाचः
पिताभन्याकाछन्॥१९॥ गुरुपत्नीराजपत्नीमित्रपत्नीतथैवच॥ पत्नीमातास्वमाताचपंचैते
मातरस्मृताः॥२०॥ अस्यार्थः॥ गुरुपत्नीराजकापत्नीमित्रपत्नीआफ्रीखीकोमाताआफ्रीमा
ताईपाचमाताभनु॥२०॥ लालयेत्यंचवर्षाशिदशवर्षाशिनाडयेत्॥ संप्राप्तेषोदशवर्षेपु
त्रमित्रं वचरेत्॥२१॥ अस्यार्थः॥ पाचवर्षसंमलालनागर्तुः बाहाउप्रांतदशवर्षसंमससाना
स

॥ गुरु ॥
॥ ४ ॥

ताडनागर्तुः॥ सोहवर्षलाग्यापछिपुत्रकनमित्रवरोवरव्यवहारगर्तुः॥२१॥ लालनादहवोदोषा
स्ताडनादहवोगुणाः॥ तस्मान्पुत्रंचशिष्यंचताडयेन्नलालयेत्॥२२॥ अस्यार्थः॥ लालनागया
कोवडोदोषेछताडनागयाकोवडोगुणाछ॥ तस्कारणापुत्ररशिष्येताडनैगर्तुलालनानग
र्तुः॥२२॥ रुचिरभ्यासयोस्यातांप्रज्ञायाकिंप्रयोजनम्॥ ताडभोयदिनस्यातांप्रज्ञायाकिंप्रयो
जनम्॥२३॥ अस्यार्थः॥ विद्यापठनमनपनीछअभ्यासपनिगर्दछ॥ तवुद्धिनभयापनीजान्या
ऊंछ॥ जस्कापठनमनपनीछैनअभ्यासपनीगर्दैन॥ तवुद्धिभयालेकाऊंछः॥२३॥ पुत्रासुवि
विधेशास्वेनियोत्पासततंबुधैः॥ नीतिज्ञावुद्धिसंपनाभवतिस्वपूजिताः॥२४॥ अस्यार्थः॥

25

15

उचा
॥ ५ ॥

जान्यामनुष्यले छोराहरुलाई अनेकशाखमाला उनुनीतिजान्याबुद्धिवंतभयालोकले पूजाग
छन् ॥ २४ ॥ पठपुत्रकिमालस्पमप्रयोभारवाहकः ॥ पठन्संपूज्यते राजापठपुत्रदिनेदिने ॥ २५ ॥
अस्यार्थः ॥ हे पुत्र अलसिनगरपठनपद्याभारिवोकन्याहोला पस्यारापनी पूजागछन्तसः
अर्थे दिनदिनपठ ॥ २५ ॥ गुरोः प्रकियतां यत्नं किमतोऽन्यत्पयोजनम् ॥ विक्रियं तेन घराभि
र्गोवक्षीरविवर्जिता ॥ २६ ॥ अस्यार्थः ॥ अरुष्टुकारनाटगरिपयोजनछैः उद्वनभयाकागाईगला
माघरावाध्यालेकोहिलिंदैनन् ॥ २६ ॥ नरस्याभरां रूपं रूपस्याभरां गुणम् ॥ गुणास्या
भरां ज्ञानं ज्ञानस्याभरां क्षमाः ॥ २७ ॥ अस्यार्थः ॥ मनुष्यको गहना रूपहो रूपको गहना गु

गुरु
॥ ५ ॥

10

5

राहोगुणको गहना ज्ञान हो ज्ञानकायनी गहना क्षमा हो ॥ २७ ॥ गुणो पृच्छस्व मारूपं शीलं पृच्छस्व
माकुलं ॥ सिद्धिं पृच्छस्व माविद्याभोगं पृच्छस्व माधनम् ॥ २८ ॥ अस्यार्थः ॥ शीलको शोभा सोधनु
कुलनसोधनु सिद्धिसोधनु विद्यामात्रेण सोधनु भोगगर्हकी गदैर्नभनी सोधनु धननसोधनु
॥ २८ ॥ अगुणस्य हतं रूपं अशीलस्य हतं कुलम् ॥ असिद्धेश्च हताविद्या अभोगस्य हतं धनम्
॥ २९ ॥ अस्यार्थः ॥ गुणो भयारूपवर्धच्छीलनभयाकुलवर्धच्छिद्धिनभयाविद्यावर्धच्छ
भोगनगमाधनवर्धच्छ ॥ २९ ॥ गुणो भूषायते रूपं शीलं भूषायते कुलम् ॥ सिद्धिं भूषायते
विद्याभोगं भूषायते धनम् ॥ ३० ॥ अस्यार्थः ॥ रूपशोभा गुणाले कुं छकुलशोभा शीलले कुं छ
विद्याशोभा सिद्धिले कुं छ धनकोशोभा भोगले कुं छ ॥ ३० ॥ सुकुले योजयेत्कन्यापुत्रं विद्यासु

॥ उ. च. ॥ योजयेत् ॥ व्यसने योजच्छत्रं मित्रं धर्मं शिरो योजयेत् ॥ ३१ ॥ अस्मार्थ ॥ वेसकुलमाच्छेरिदिनु विद्या
 ॥ ५ ॥ को अभ्यासमाच्छेरा लाईला उनु व्यसनको अभ्यासमाशत्रु लाई लाई दिनु मित्र लाई धर्ममाला
 र्हे दिनु ॥ ३१ ॥ ना तु च शिखरो मेरुः नाति निम्नरसातलम् ॥ व्यवसायि सहायानां नाति पारो महो
 दधिः ॥ ३२ ॥ अस्मार्थ ॥ उद्यमगर्त्या लाई सुमेरु पर्वत पनी वहुत उचो छैन उद्यमगर्त्या लाई रसा
 तल पनी गहिर छैन एको होरो लागा पछि समुद्र पनी नतरि सकनु छैन ॥ ३२ ॥ श्लोकेन चतुर्दशै
 नं पादेनैकाक्षरेणावा ॥ अवध्यादि वसंकुर्याद्दानाध्ययनकर्मसु ॥ ३३ ॥ अस्मार्थ ॥ एक श्लोक लेभ
 यापनी आधा श्लोक लेभयापनी एक पाउ लेभयापनी एक अक्षर लेभयापनी दान गरी कन पनी

॥ गुरु ॥
 ॥ ५ ॥

बाढिकन पनी एतिले दिन विना उनु खाली न रहनु ॥ ३३ ॥ योजनानां सहस्राणि बजन्त्यान्ति पिपी
 लिका ॥ आगच्छन् वैनते योऽपि पदमेकं न गच्छति ॥ ३४ ॥ अस्मार्थ ॥ कृमि हरु हजारकोश भयापनी
 एको होरो हिउदै रसापुच्छन् आलस्यमानि नहिया देखी गरुड पनी एक पाई लो जाँदै न ॥ ३४ ॥
 शनै रथां शूनैर्विद्याशनैर्यवतलङ्घनम् ॥ शनैर्धर्मश्च कामश्च व्यायामश्च शनैर्शनैः ॥ ३५ ॥ अस्मा
 र्थ ॥ धनकउश विद्या पढहा पर्वट मा चढहा धर्म गरी खी मितरस भोगको काम गरी मा केहि
 वस्तु खर्च गरी सुख सुख सुख गर्नु हत्यत्त न गर्नु ॥ ३५ ॥ गुरु भ्रूषया विद्यापुष्कलेन धनेन वा ॥ अ
 थवा विद्याया विद्याचतुर्थान्नोपलभ्यते ॥ ३६ ॥ अस्मार्थ ॥ गुरुको सुसार गरी विद्या पाउ छु धे

बु-चा ॥ रैधनदियापणितपात्याविद्यापाउंछ अथवा एकथोकविद्यादिकन अकोविद्यापाईछ चौ-
 थोउपाईलेविद्यापाउंदैत ॥ ३८ ॥ एकाक्षरपदातारंयो गुरुनामिमन्यते ॥ स्वानयोनिशतंग
 त्वाचारालेष्टपिजायते ॥ ३९ ॥ अस्यार्थ ॥ एकैअक्षरपद्याउन्नालाईजोगुरुभतीमादेनतर
 सलेशयजोनिक्करभैचारालभैजन्मछ ॥ ३९ ॥ पुस्तकं पत्नयोधीतं नाधितं गुरुसन्निधौ
 नशोभते सभामध्ये नारगर्भ ईवस्त्रियः ॥ ४० ॥ अस्यार्थ ॥ गुरुछेउपाठनलीआफैपुस्तकहोरि
 जोपठछत्योसभामध्येनारकोगर्भवाटभयाकोवालकरैसुहावदैततसर्थगुरुकामुखवा
 टसुनुपर्छ ॥ ४० ॥ शिल्पिशैलमनालस्यं पणितमिव संग्रहम् ॥ अचौरहरणीविद्यापंचैते ॥ ४१ ॥

चाक्षयोनय ॥ ४२ ॥ अस्यार्थ ॥ सिपालुमानीसकोसीप सुशीलभैरहंनुअलशीनमानुपणित
 तक्रुतमिवकोसंग्रहर्तुएतिगुराजोछत्सकीदैतचोरलेपनीचोर्नसकरदैत ॥ ४२ ॥ नहिज
 न्मरिगज्यष्टत्वं ज्यष्टत्वं गुराभ्युच्यते ॥ गुरादुगतं रंयात्रिपयोदधिघृतं यथा ॥ ४३ ॥ अस्यार्थ
 जन्मलेनेठोऊदैतगुरालेजेठोऊंछजस्तोइदमंदादहिदहिभन्दाघीउथेष्टछतसैजनपछि
 कोथेष्टऊंछ ॥ ४३ ॥ किंकलेन विशालेन गुरावात् पूज्यते नरः ॥ धनुवशविभ्रजोपि निर्गुणो किं
 करिष्यति ॥ ४४ ॥ अस्यार्थ ॥ डलकुललेकाऊंछजस्कोगुराछउसैकोपूजागछ भुववंशदे
 रवीभयाकोधनुछतपनीताडोरिनभयाकालेकाऊंछ ॥ ४४ ॥ किंकलेन विशालेन विद्या

॥ उवा ॥
॥ ८ ॥

हीननुयोनः ॥ अकुलीनोपिविद्रास्तु देवतैरपि पूज्यते ॥ ४२ ॥ अस्यार्थः ॥ बडाकुलमाजन्म्यापनी
विद्यानभयासौभाहेन कुलमाफिकै छनपनी परिउतभयादेवतालेपनी पूजागर्ह ॥ ४२ ॥
नार्थिभजतेनावयावत्पारंगच्छति ॥ उतरेचगतेपारेनौकायाकिं प्रयोजनम् ॥ ४३ ॥ अस्या
र्थः ॥ जाहासंमसमुदपारगयाकिहेनताहासंमडोगाखोजछन्पारतरिओह्यापछिडुंगाको
व्याकामछ ॥ ४३ ॥ ग्रांसर्वत्रपूज्यतेपितृवंशोनिरर्थकः ॥ वासुदेवनमस्यतिवसुदेवनतेजाना
॥ ४४ ॥ अस्यार्थः ॥ ग्राभयासवैलेपूजागर्हवाडकोनाउचाहिदैनवसुदेवकोछोरवासुदेवका
नसर्वैपूजागर्हवसुदेवलाईकोहिपूजागर्हैन ॥ ४४ ॥ ग्राकुर्वन्निद्रत्वंदूरेपिवसतांसताम्

॥ गृह्य ॥
॥ ८ ॥

केतकीगंधमाघायस्वयंगच्छतिषट्पदा ॥ ४५ ॥ अस्यार्थः ॥ ग्राजोछन्ताठावस्थापनीनजि
कैतुल्याउछजसैकेतकीकागंधभमरालेखोजीजाछ ॥ ४५ ॥ विद्यात्वंचनृपत्वंचनहिनृत्वंपदा
चनम् ॥ स्वदेशेपूज्यतेराजाविद्वान्सर्वत्रपूज्यते ॥ ४६ ॥ अस्यार्थः ॥ विद्यावत्ताराजावरोवाहेन
राजाभाफ्तादेशमामाचडलोछपरिउतजोछसर्वत्रगयापनीपूजागर्ह ॥ ४६ ॥ एकेनापिसु
पुत्रेनविद्यायुक्तेनसाधुना ॥ कुलेपुरुषसिंहेनचदेगोवप्रकास्यते ॥ ४७ ॥ अस्यार्थः ॥ एकैपुत्रभ
योभयापनीसपुतभयाकुलकनविद्यावंतसाधुलेपकाशगर्हजलोचन्दमालेसर्वत्रउज्या
लोगराउछतसै ॥ ४७ ॥ विद्यायाभोजनंकश्चित्कश्चिद्व्यस्यभोजनम् ॥ उभयोभोजनंकश्चि

॥ उ. च. ॥ लक्षितनोभयभाजनम ॥ ४८ ॥ अस्यार्थ ॥ कोहिमनुष्यविद्याकापात्रछत्रकोहिद्वयकापात्रछत्र
 कतिलार्शविद्यापनीधनपनीछेनकतिलार्शविद्यापनीधनपनीकुंछ ॥ ४८ ॥ नमत्तिफलिनोन्न
 शानमंतिगुणितोजना ॥ अक्षकाष्ठं चमूखं चविद्यतेनैवमंत्यते ॥ ४९ ॥ अस्यार्थ ॥ फलकन्या
 वृक्षजोछत्रनभुंछत्रअक्षकोकाठरमूर्खमनुष्यभाविन्याछत्रनभुंछन्याछेन ॥ ४९ ॥ नहि
 कर्मणिचत्वारिसंध्याकालेप्रयोजयेत् ॥ आहारंमैथुनंनिद्रातथास्वाध्यायमेवच ॥ ५० ॥ अस्या
 र्थ ॥ संध्याकालमाईचारथोकनगर्तखानुमैथुनगर्तसुतनुपठनु ॥ ५० ॥ आहारजायतेव्याधि
 गर्भाकूरश्चजायते ॥ अलक्ष्मीकश्चशय्यायांसपाठादायुषःक्षयः ॥ ५१ ॥ अस्यार्थ ॥ संध्याका

॥ ७६ ॥
 ॥ ५ ॥

लमाआहारगत्यारोगलागछमैथुनगत्यावकृतारिताहाकूरगर्भंछत्रसयनगत्याहरिदं
 छत्रपत्यादेखीआयुक्षीनकुंछत्र ॥ ५१ ॥ वेदवेदंगतत्वज्ञपहोमपरायणा ॥ आशीर्वादपरो
 नित्यमेषराज्ञः पुरोहिता ॥ ५२ ॥ अस्यार्थ ॥ वेदवेदकाछेअंगजोन्याजपहोमगर्दैरहत्यातत्पर
 आशीर्वाददिदैरहत्याएस्तालाईपुरोहितगर्नु ॥ ५२ ॥ पातःस्निग्धोमहीपालछिद्रकर्मवि
 वर्जिता ॥ विबुधेषुपरित्यागीसमः उःखेसमः सुखे ॥ ५३ ॥ अस्यार्थ ॥ बुद्धिवत्तुसुंदरकसैकोकूर
 कर्मनगर्न्याडःखसुखवरोवरमान्यागरिवमाथिपरिउतमाधिदानगर्न्याएस्तालाईराजा
 गर्नु ॥ ५३ ॥ कुलशीलगुणोपेतसत्यधर्मपरायणाः ॥ प्रवीणाः पेसरोदक्षराजाध्यक्षोविधीय

॥ उ.चा ॥
॥ १० ॥

ते ॥ ५४ ॥ अस्पार्थ ॥ कुलीनशीललेयुक्तया को गुणवन्तसत्यधर्ममातृपरकृत्या रस्ता कनराजाका
नजीकी तुल्याउनु ॥ ५४ ॥ कुले व्यसनिनं लुब्धमप्रगर्भमनार्जवं ॥ अनायव्यवकर्तोरनाधिप
त्यनियोजयेत् ॥ ५५ ॥ अस्पार्थ ॥ वक्रनैको धमया को घटिया व्यसनगर्त्या वक्रनैलोभी राज
वीबोलननसकृत्या अम्दानी मन्दा पर्वअद्यालोगर्त्या ईमुखियान तुल्याउनु ॥ ५५ ॥ मूलवृत्ति
हितोधीरसर्वरत्नपरिक्षक ॥ अविश्वव्यवसायी च धर्माध्यक्षो विधीयते ॥ ५६ ॥ अस्पार्थ ॥ आ
फनु पहिरे को काममातृपरकृत्या धैर्यगरिका मगर्त्या सवैरत्नको परिभागर्त्या पवित्रगरि
रहत्या रस्ता लाई धर्माधिकारि तुल्याउनु ॥ ५६ ॥ आयुर्वेदकृताभ्यासः सर्वज्ञप्रियदर्शनम्

॥ गुरु ॥
॥ ११ ॥

आर्यशीलगुणोपेतस्य वैशो विधीयते ॥ ५७ ॥ अस्पार्थ ॥ वैयशास्त्रमा अभ्यासगर्त्या सवैथोक
जात्या देवदेवसु सिलाद्देवशकाशीलभया को रस्ता लाई वैय तुल्याउनु ॥ ५७ ॥ पितृपिताम
होदक्षः शास्त्रज्ञमिष्टपाचक ॥ अविश्वकठिनश्चैव सूपकारप्रशस्यते ॥ ५८ ॥ अस्पार्थ ॥ वावा
वरान्पूद्देवी जात्या शास्त्रपनी जात्या मिथोगरिपकाउत्या पवित्रगरि सुधगरि रहत्या रस्ता ला
ई भांस्या तुल्याउनु ॥ ५८ ॥ सकृदुक्तगृहीतार्थो लघुहस्ते जिताक्षर ॥ सर्वशास्त्रसमालोकी एक
लेखक उच्यते ॥ ५९ ॥ अस्पार्थ ॥ एकवेरसुत्या को समरुत्या चाडो अद्रगरि लेखत्या सर्वलिपि
जात्या सर्वशास्त्रहेत्या रस्ता लाई लेखक भन्नु ॥ ५९ ॥ श्रुतिताकारतत्त्वज्ञो बलवान्प्रियदर्श

॥ उ. चा. ॥
॥ ११ ॥

नमः ॥ अपमादिसदादृष्टोः प्रतिसारस उच्यते ॥ ८० ॥ अस्यार्थः ॥ थोरै अभिप्रायलेजां न्यावलीयो
देखदैखुमिलादो अहंकार नभ्याको वडुत वतुर एस्तालाई वायागर्नु ॥ ८० ॥ समस्त कृत शास्त्र
ज्ञः परिउत श्रुतिता श्रम ॥ धैर्य सौर्य गुरो पेन सेनाध्यक्षो विधीयते ॥ ८१ ॥ अस्यार्थः ॥ सर्वेश
खको मत जान्या परिउत मिहितत गन्या धैर्य वात श्रुत गुरा भयाको एस्तालाई सरदार तुल्या
उनु ॥ ८१ ॥ समस्त हय शास्त्र वाहने पराजिता ॥ सौर्य वीर्य गुरो पेन अश्वध्यक्षो विधी
यते ॥ ८२ ॥ अस्यार्थः ॥ सर्वेश खली होव जां न्या असवारि माऊशल भयाको श्रुत पनी छ पराक
म पनी छ एस्तालाई तवेलाको अधिकारि तुल्या उनु ॥ ८२ ॥ मेधा विवाक पदः प्राज्ञः परचितो
सालो

॥ उ. ॥
॥ ११ ॥

परशक ॥ धीरो यथोक्तवादी च एष हतो विधीयते ॥ ८३ ॥ अस्यार्थः ॥ एकवेर भयाका समस्त
बोल्दा माचतुर पराईको पेनको कुरा जां न्या जस्ताको तसो बोलन्या एस्तालाई दूत गर्नु ॥ ८३ ॥ पा
र्थिवस्य च भृत्यस्य वदामी गुरालक्षणा म ॥ येन सम्वर्द्धने राजा भगडा गारस्तथैव च ॥ ८४ ॥ अस्या
र्थः ॥ राजाको पनी चाकरको पनी गुरालक्षणा भेछु ज्या गरिकन पनी राजाको भगडा रव छ सोक
हंछु ॥ ८४ ॥ अत एव कुलीना तं दया कुर्वन्ति साधवः ॥ आदिम धावसानेषु न ते यास्पति विप्रि
या ॥ ८५ ॥ अस्यार्थः ॥ एसे कारण लेवडा कुलीनको संग साधु नै हूगई छन एस्तामानी सपदि
लेपनी माझमा पनी अंत्यमा पनी विगार पदैन ॥ ८५ ॥ परिउतेषु गुराः सर्वे मुखे दोषा सुके

॥ उ. बा. ॥
॥ १२ ॥

बलम् ॥ तस्मान्मूर्खसहस्रेषु प्रातस्कोविशिष्यते ॥ ६८ ॥ अस्यार्थः ॥ पण्डितरुह्येऽसवैगुणौ
कुंछन् मूर्खरुह्येऽसवैदोषमात्रेच्छन् तत्कारणामूर्खरुजारमायकजात्यावढिया ॥ ६९ ॥ प्रा
ज्ञेनियोज्यमानेन सति राजस्वयोगाः ॥ यशः स्वर्गनिवासश्च पुण्यधनागमः ॥ ७० ॥ अस्या
र्थः ॥ जात्या उद्भिवंतकनकामलाया पछिराजाकनतिनग्रा कुंछन् यशवढ्ये स्वर्गप्राप्तकुंछ
धनपती ढेरमित् ॥ ७१ ॥ मूर्खेनियोज्यमानेन त्रयोदोषामहीयते ॥ अयशश्चार्थनाशश्च नरके
पतनं कुवम् ॥ ७२ ॥ अस्यार्थः ॥ मूर्खनाईकामलाया पछितीनकुरादोषकुंछन् अपजसकुंछ
रधनकोनाशकुंछन् नरकमानिश्चये पठन् ॥ ७३ ॥ तस्माद्भूमीश्वरेनित्यं धर्मकामार्थं

॥ गृह ॥
॥ १२ ॥

अये ॥ ग्रावंतं नियोज्यते गृहीणां विवर्जयेत् ॥ ६९ ॥ अस्यार्थः ॥ तत्कारणराजाले धर्मकामवढा
उनानिमित्तग्राजां न्यामां नीसनाईकामला उनुग्रानजात्या छोडन् ॥ ७० ॥ यत्किंचित्कुरु
ते भृत्यभवाय दिवाभुभम् ॥ तेन सम्वर्द्धते राजा सुकृतैः उच्छतैरपि ॥ ७१ ॥ अस्यार्थः ॥ केहिका
ममापनी भुभकाम अशुभकाम मापनी चाकरले भुभगरिकन अशुभगरिकन पनी राजालाई
वढा उछन् तेहिचाकरभन् ॥ ७२ ॥ यथा हेमं पीक्षेत तापता हनभेदेनैः ॥ तथा पुरुषमप्येवं
कलशीलेन कर्मनाः ॥ ७३ ॥ अस्यार्थः ॥ जस्तोगरिभनका परिक्षा पोलिकाटिहानि हेछतः
स्तैगरि मतप्यलाई पनी कलशीलकर्मले परिछागर्न थाहा पाईछ ॥ ७४ ॥ तातव्याः पेष

॥ बु.चा ॥ शोभत्यावाधवायसनागमे ॥ आपत्कालेतथामित्रं भार्याचविभवक्षये ॥ ७२ ॥ अस्यार्थ ॥ केहि
 ॥ १३ ॥ कामपठाइकनचाकरकोपरिजालुलाईडुःखपयामादास्युभाईचिह्न आपतिपर्दामित्रको
 थाहाइछस्त्रीकोविचारधनसकियापछिजानिछ ॥ ७२ ॥ भृत्यावद्गविधातेयाउत्तमाधम
 मध्यमाः ॥ तेनियोज्यायथायोग्यंस्त्रिविधेवैवकर्मसु ॥ ७३ ॥ अस्यार्थ ॥ चाकरभृत्याकाधेरै
 प्रकारकाइछउत्तममाफ्रावठियातिजस्तालाईनसैकामविचारगरिलाउनु ॥ ७३ ॥ अ
 लसंमुखरंकूरंतध्वंसनिनंशठम् ॥ असत्तुष्टामभक्तंचत्यजेद्भृत्यानराधिपः ॥ ७४ ॥ अ
 स्यार्थ ॥ वक्तुतभलसिद्धीचरोकोधीलोभीअहायाकोनमान्याव्यसनिधूर्तभसन्नोषीसेवा

॥ गुरु ॥
 ॥ १३ ॥

नगर्नीएस्तालाईचाकरनराखनु ॥ ७४ ॥ वामभार्यासुतोमूर्खपेखकोवाग्विचारकः ॥ निस्त्रे
 होवचुवर्गध्वत्यजेदस्यमहत्सुखम् ॥ ७५ ॥ अस्यार्थ ॥ अहायाकोछेडिअर्कैथोकगर्नीस्वास्त्रि
 मूर्खछोराकुराकोविचारनगर्नीचाकरपीतिनगर्माकोदास्युभाईयतिथोकछोश्रावडोसु
 खइछ ॥ ७५ ॥ त्यजेत्स्वामिनमत्पुत्रमत्पुत्रंरूपशांत्यजेत् ॥ रूपणांदविशेषजतस्माच्चक्रतः
 नाशनम् ॥ ७६ ॥ अस्यार्थ ॥ अतिक्रपणिअतिरिसाहायस्तास्वामिकनछेडुक्रपणिभंदा
 पनीगर्माकोनगर्माकोथाहानपाउन्यातेसैभन्दापनीगर्माकोमिहिनतमाखोयोलाउन्या
 लाईछाडिहालनु ॥ ७६ ॥ नकश्चित्कस्यचिन्मित्रंनकश्चित्कस्यचित्प्रियम् ॥ कारणादेवजा

॥ बुचा ॥ यत्नेमित्राणिरिपवस्तथा ॥ ७७ ॥ अस्यार्थ ॥ कसेकोकोहिमित्रपनीछैनकसेकोकोहीपियाप
 ॥ १४ ॥ नीछैनकारणोलेमित्रपनीऊंछशत्रुपनिऊंछ ॥ ७७ ॥ कार्यार्थी भजतेलोकानलोकोः पर
 मार्थतः वत्सशीरंभयं दृष्ट्वापरित्यजतिमातरम् ॥ ७८ ॥ अस्यार्थ ॥ आफनाकामकानिः
 मितसेवागर्हपरमार्थकानिमितकोहिगदैनवाछोपनीइदसकीयापछिआफनाभा
 मालाईछोडछ ॥ ७८ ॥ कृतोद्यसतिनोनिडाअतप्रस्यकृतोरतिः ॥ कृतःसौख्यंदरिदस्य
 दुर्जनस्यकृतःक्षमाः ॥ ७९ ॥ अस्यार्थ ॥ जुवायापभृतिवेसनगर्त्यालाईनिडाऊंदैनअ
 संतोषोलाईपीतिऊंदैनदरिद्रलाईसुखऊंदैनदुर्जनलाईक्षमाऊंदैन ॥ ७९ ॥ तस्करस्य

॥ गुरु ॥
 ॥ १४ ॥

कृतोधर्मदुर्जनस्यकृतःक्षमाः ॥ वेश्यास्त्रीणांकृतःस्नेहोक्तःसत्यंचकामिनाम् ॥ ८० ॥ अस्यार्थ
 चोरकामानकाऊंदैनदुर्जनकाक्षमाऊंदैनवेश्याकोपीतिऊंदैनछिनार्कोसत्यऊंदैन ॥ ८० ॥
 दुर्वलस्यवलोरजावालानांरोदनंबलम् ॥ वलंमूर्खस्यमोनर्त्तचौराणामनृतंबलम् ॥ ८१ ॥
 अस्यार्थ ॥ निर्वलीकोवलराजाहोवालककोवलहनुहोमूर्खवलनबोलनुचोरकोरुढाबोल
 नुवलहो ॥ ८१ ॥ अनाथानांदरिद्रानांवालुवद्रतपस्विनाम् ॥ अन्यायेपरिभूतानांसर्वेषांपा
 र्थिवोगतिः ॥ ८२ ॥ अस्यार्थ ॥ कोहिनऊकोअनाथकोदरिद्रकोवालककोबुढाकोतपस्वीको
 अन्यायलेमारियाकोराजामात्रवलछअकोवलछैन ॥ ८२ ॥ व्याधितस्यार्थहीनस्यशत्रुभि

॥ उ-चा ॥
॥ १५ ॥

वीसितस्पच ॥ हृदये शोकदग्धस्पसु हृदशूनमौषधं ॥ ८३ ॥ अस्पार्थ ॥ रोगिको निर्धनीको
शत्रुको दर्लेयुक्त इत्याको हृदयमाशोकलेदग्ध इत्यामनुष्यको औषधसज्जनको दर्श
नभयासन्नोषकंछ ॥ ८३ ॥ आतुरे व्यसने प्राप्ते दुर्भिक्षे शत्रुविग्रहे ॥ राजदारे श्मशाने वा य
स्तिष्ठति स बान्धवाः ॥ ८४ ॥ अस्पार्थ ॥ रोगभया मा कहिवडो आपत्पयामाशत्रुसंग
रुगडापयामा राजाका द्वारमाश्मशानजाहामा आउत्या बांधवत सैलाई भन्नु अ
धिपक्षिको का हो ॥ ८५ ॥ भावश्चिद्विर्मनुष्याणां ज्ञानव्यासर्वकर्मसु ॥ भावेन चुम्बिताका
न्नाभावेन दुहितानन ॥ ८५ ॥ अस्पार्थ ॥ मानिस्को जासु कै काममा भावना जस्तो गयो त

॥ गुरु ॥
॥ १५ ॥

सैभावश्चिद्विर्मा भावेनैमा पापपुंरापकंछ स्त्रीकनचुवन आलिंगन भिनै भावले कंछ छोरिला
ई चुम्बन का खहली भिनै भावले गरिंछ ॥ ८५ ॥ न देवो विद्यते काष्ठे पाषाणे न च मृगमये भावेषु
विद्यते देवस्तस्माद्भावो महं तरम् ॥ ८६ ॥ अस्पार्थ ॥ काठमा छुं गामा मातो कामूर्ति मा देवता छैन
जाहा भावना गयो वहि देवता कंछ सर्वथा वडो भन्नु भावने हो ॥ ८६ ॥ शिष्याणां देवताचार्या
ज्ञानमाचार्य देवताः ॥ देवतायोषितां भर्ता खां सगो जन देवता ॥ ८७ ॥ अस्पार्थ ॥ शिष्यको दे
वता गुरु हो गुरुको देवता ज्ञान हो स्त्रीको देवता पुरुष सर्व पुरुषको देवता बां सगाइ न ॥ ८७ ॥
विषं पश्येयथा वस्ति माचार्य पश्य देवताम् ॥ पृथीं पश्येयथामाता मित्रं पश्येयथा सुतम् ॥

॥ बुवा ॥ ॥ ८८ ॥ अस्यार्थ ॥ वांस्मरालाई आगोजस्तो देखनु गुरुलाई देवता जस्तो देखनु आमालाई पृथी
 ॥ १६ ॥ जस्तो देखनु मित्रकनछोरान्तो पुत्रकनपनी मित्रजस्तो देखनु ॥ ८९ ॥ गुरु रग्निर्दिजातीनां
 वर्णानां वांस्मरालाई गुरुः ॥ पतिरेको गुरुस्त्रीणां सर्वस्याभ्यागतो गुरुः ॥ ९० ॥ अस्यार्थ ॥ वांस्म
 रालाको गुरुर्अग्निचौरैर्वर्णको गुरुस्त्रियास्त्रीको गुरुः पुरुषसर्वैको गुरुर्अतिथिः ॥ ९१ ॥ उत्तम
 स्यापिवर्णोऽप्यनीचोऽपि गृहमागतैः पूजनीयो यथा न्यायं सर्वस्याभ्यागतो गुरुः ॥ ९२ ॥ अस्यार्
 थः ॥ उत्तमजातीको घर नीचजाति अभ्यागत आयापनीयथा योग्य पूजा गर्नु अपूर्वो आया
 को गुरुजस्तो हो ॥ ९३ ॥ देवता पूजयन्ना भृत्यादानेन पूजयेत् ॥ श्रुतः पूजोपकारेण विप्रः

॥ गुरु ॥
 ॥ १६ ॥

गतिवन्दनात् ॥ ९४ ॥ अस्यार्थः ॥ देवताकनभक्तिभावना गरि पूजा गर्नु चाकरकनकेहिरी संतोष ग
 र्नु उपकार गरि श्रुतको संतोष गर्नु वांस्मरालाई दयावत् प्रणाम गरि संतोष गर्नु ॥ ९५ ॥ धर्मस्य
 मूलराजानां स्तपमूलं च वांस्मरालाः ॥ वांस्मराला यत्र पूज्यं ते तत्र धर्मसनातनः ॥ ९६ ॥ अस्यार्थः ॥
 धर्मको मूलराजा कर्तव्यको मूलवांस्मराला कर्तव्यस्कार राजस्था उमा वांस्मरालाको पूजा गछन्
 ताहा सर्वदा धर्म रहन्छु ना सङ्कटैन ॥ ९७ ॥ आचारान्फलते धर्म आचारान्फलते धनम् आचा
 रान्फलमाप्नोति स्वाचारे हन्त्यलक्षणां ॥ ९८ ॥ अस्यार्थः ॥ आचारदेष्टी धर्मं कुरु आचारदेष्टी
 धनपनी कुरु आचारैले गया सर्वफल कुरु आचारले अलक्षणापनी ना सङ्कटैन ॥ ९९ ॥ भोज्यं

॥ वृत्ता ॥ भोजनशक्तिश्चरतिशक्तिर्वरस्वियः ॥ विभवोदानशक्तिश्च नाल्पस्यतपसफलम् ॥ ९४ ॥ अस्या
 ॥ ९५ ॥ र्थः ॥ खान्याकुरो माखाई सकनु सुन्दरी स्त्री सितभोगरि सकनु संपत्तिभैदानगरि सकनु ए
 तिमानुतपस्यालेकैदैन ॥ ९४ ॥ बालैवैवचरेधर्ममनित्यं खलु जीवितम् ॥ फलानामपि प
 कानोशाश्वतंतपतं भवेत् ॥ ९५ ॥ अस्यार्थः ॥ बालैवैवमाधर्मगर्णे जीउनुभन्याको अनित्यमर्ता
 कोथाहाछैनफलपनीपाकापछि अवस्पर्द्धतसैजिउनुभनिजाउ ॥ ९५ ॥ सदंभस्पर्द्धतो ध
 र्मकोधेनैवहतंतपः ॥ अदृढस्पर्द्धतं ज्ञानं प्रमादेनहतं श्रुतम् ॥ ९६ ॥ अस्यार्थः ॥ दंभीको धर्म
 व्यर्थकोधीकोतपव्यर्थदृढचितनक्रन्याको ज्ञानव्यर्थप्रमादलेपस्याको वेदव्यर्थः ॥ ९६ ॥

॥ १५ ॥
 ॥ १७ ॥

अदोप्रेऽग्नौहतो होता भुक्तिरसाक्षिमोहका ॥ उपजीव्याहताकं न्या स्वार्थे पाकक्रियाहता ॥ ९७ ॥
 अस्यार्थः ॥ अग्निपज्वलितनभैहोमगत्याको व्यर्थसाक्षिनराखिखायाको व्यर्थ धनमालवरछे
 उलीकं न्यादानदियाको व्यर्थः ॥ ९७ ॥ हरिडं व्याधिः ॥ खानिवन्धनं व्यसनानि च ॥ अदानुः फल
 मेतानितस्मादानं विशिष्यते ॥ ९८ ॥ अस्यार्थः ॥ हरिदभयाको रोगी भयाको बन्धनभयाको केहि
 व्यसनभयाको एतिथोक अधिस्त्राजन्ममादाननगत्याको होतस्कारणादानगदैरहत ॥ ९८ ॥
 पुलका इव धान्येषु पत्रिका इव जंतुषु ॥ तादृशमात्रे मनुष्येषु ये च धर्मवहिष्कृताः ॥ ९९ ॥ अ
 स्यार्थः ॥ धानकापटजस्तोजंतुका छिचिमिलाजस्तो धर्मनभयाको मनुष्यकं छ ॥ ९९ ॥ तज्जे

॥ व. च. ॥
॥ १८ ॥

दुर्जनसंसर्गभजसाधुसनातनन॥ कुरुपुण्यमहोरात्रं स्मरति नित्यमनित्यतां ॥ १०० ॥ अस्पार्थ ॥
दुर्जनकोसंसर्गछोडिसाधुकोसगगरातदिनपुण्यपेरनित्यजस्तो अनित्यसंसारहोभनी
चानकनृषीश्वरलेआक्राचारपुत्रलार्थभंदाभया ॥ १०० ॥ • ॥ इति श्रीचानकेसारसंग्र
हेप्रथमशतकेशमाप्तम् ॥ शास्त्रार्थचक्षुषाविद्यानरेऽनीतिचक्षुषा वेदार्थचक्षुषा
विषादतरेवारचक्षुषा ॥ १ ॥ अस्पार्थ ॥ परिउतशास्त्रकाआखालेहेछंनराजानीतिकाआखा
लेहेछंनवेदकाआखालेवोस्मराहेछंनअरुमनुष्यचक्षुआखालेहेछंन ॥ १ ॥ राजधर्मिष्ठे
धर्मिष्ठापापेपापसमेसमा ॥ राजानुर्निमित्तस्य यथाराजातथाप्रजाः ॥ २ ॥ अस्पार्थ ॥ रा

॥ १८ ॥
॥ १८ ॥

जाधर्मिष्ठभयाप्रजापतीधर्मिष्ठकंछराजापापीभयाप्रजापतीपापिकेछपापपुण्यवरो
वरगर्वा राजाभयाप्रजापति कंछराजालेज्यागछंनसोहिप्रजापतिगछंन ॥ २ ॥ उद्यमसाह
संधैर्यैवलवुद्धिपराक्रमाः ॥ षडेतेयस्यतिष्ठतितस्माद्देवोपिसंगते ॥ ३ ॥ अस्पार्थ ॥ उद्यमः
भयोसाहसभयोधैर्यभयोवलभयोपराक्रमभयोवुद्धिभयोएतिगुराजश्रेष्ठछंनतसः
मनुष्यदेखोदेवपनीडराउछंन ॥ ३ ॥ सामदानेनभेदेनक्रमेणाचवलेनच ॥ सर्वशत्रुः सदाश
त्रुघातनीयो नराधिपः ॥ ४ ॥ अस्पार्थ ॥ सामलेभेदलेपराक्रमलेवललेगरिकनपनीसर्वथा
शत्रुकोनाशगर्तु ॥ ४ ॥ पावेत्पागीगुरोरागीभोगेपरिजनैः सह ॥ शास्त्रेबोधारोयोधानृपते

॥ वचा ॥
॥ १९ ॥

पंचलक्षणम् ॥ ५ ॥ अस्यार्थः ॥ पात्रकोविचारगणितगणमाषोतिगर्भाआफ्रपरियारसंगभो
गगर्भापराइकाअभिप्रायवृत्त्यासंगममाश्रयोभईयुद्धगर्भाएतिपाचथोकगणभः
याकालाईप्रभुमनु ॥ ५ ॥ उत्तमपशिपातेनश्रोभेदेनयोजयेत् ॥ लुधमर्थप्रदानेनसम
तुल्यपराक्रमे ॥ ६ ॥ अस्यार्थः ॥ वडालाईप्रणा मगरिहातलिनुश्रूकनफोफोरगिरिहातलि
नुलोभीलाईधनदीहातलिनुसमलाईवरोवरपराक्रमगरिहातलिनु ॥ ६ ॥ आत्मछिद्रं
परोविद्यांविद्याछिद्रं परस्पच ॥ गृहेकूर्मइवांगानिपरभावंचलक्षयेत् ॥ ७ ॥ अस्यार्थः ॥
आफ्रुछिद्रअर्कोलाईनकहनपराइकाछिद्रगोप्यगिरिआफ्रलेवुफिराखनुआफ्र

॥ गुरु ॥
॥ १९ ॥

अङ्ककछुवालैलुकायाजस्तोरक्षागर्त ॥ ७ ॥ मनसाचिंतितंकार्यवचसानप्रकाशयेत् ॥
मंचलक्षणाण्डात्माकार्यसिद्धिश्चजायते ॥ ८ ॥ अस्यार्थः ॥ मनलेचितायाकोकामवचनले
प्रकाशनगर्तमंचजस्तोणप्रगिरिकार्यगर्त्तालाईसिद्धगर्त ॥ ८ ॥ उपकारगृहीतेनशत्रुणा
शत्रुमुद्धरेत् ॥ पादलग्नकरस्थेनकण्टकेनैवकण्टकम् ॥ ९ ॥ अस्यार्थः ॥ उपकारगरीशत्रु
कोहातलिनुअर्कोशत्रुकोकामगरिदिनुपाउमाविहाकोकाठाकाठेलैफिकिआफ्रालः
नुतले ॥ ९ ॥ वहेदमित्रंस्वंधेनयावत्कालंविपर्यय ॥ तथैवमागतेकालेभिघातघटनि
वादिमभिः ॥ १० ॥ अस्यार्थः ॥ आफ्रनाविपत्तिमाकाखमाहालिकनयनीशत्रुकोकामगरि

॥ उच ॥ दिनुकानकामलाई चहाउनुजवकाल आइपात्र होलानवभरिया कोगायो कुंगा माआफा
 ॥ २० ॥ लीफो न्या र्गर्ग ॥ १० ॥ हेजि हे कडक खे हो मधुर किंन भाष से ॥ मधुर वदक ल्या गिलो को
 ये मधुर प्रिये ॥ ११ ॥ अस्यार्थ ॥ हेजि धाति तो पिरोकानिको मांद छस् मधुर कान खांदैन
 नननिको नबोल हे कल्याणिलोक सवै मधुरनिको मान्द छन् ॥ ११ ॥ जि हाये वसते लक्ष्मी
 जि हाये मित्र बांधवा ॥ जि हाये वधन चापि जि हाये मरणां कुवं ॥ १२ ॥ अस्यार्थ ॥ जि भाका
 दुप्या मालक्ष्मी वस छन् मित्र पनी भाई पनी मरणा पनी निश्चि जियै मा छन् ॥ १२ ॥ प्रियवा
 क प्रदानेन सर्वे नुष्पति जेनवः ॥ तस्मात्तदेव वक्तव्यं वचनं किं हरि उताम् ॥ १३ ॥ अस्यार्थ ॥

॥ गुरु ॥
 ॥ २० ॥

मिथो कुरो बोल्या पछि सवै प्रसन्न छन् तस्कारणा पिया गेलान्या कुरो बोलनु वचमाका
 न हरि उक्छन् ॥ १३ ॥ अग्निदोगर दृष्ट्यै वश खपाणि धनतापहा ॥ क्षेत्र दारा पहारि चण्डे ते
 आततायिनः ॥ १४ ॥ अस्यार्थ ॥ घर मा आगो सत्काई दिन्या विषखुवा उन्हात लेहति या
 रली काइ न आउन्हा धन हर्या स्वास्ति हर्या खेत हर्या रति आतताई भन्नु ॥ १४ ॥ आततायि
 न माया नुर्मपि वेदा न्न पारग ॥ जियो संत जियो सी या ततेन बल हा भवेत् ॥ १५ ॥ अस्यार्थ ॥ वे
 द पारग या पनी आफ्लाई मार्ग आउन्हा आतताई लाई मार्ग ते खेवं स्मरन्त्या ला गेदेन ॥
 १५ ॥ राष्ट्रं च पालयेन्नित्यं सत्यधर्मपरायणः ॥ निर्जित्य परै सैन्यानि प्रजाधर्मेण पालय

॥ उवा ॥

॥ २१ ॥

त ॥ १८ ॥ अस्यार्थ ॥ सत्यधर्ममातृपुत्रभैरवगण्यकोपालनागर्तेशत्रुकोशेन्यलाईजिति
प्रजापासनागर्तधर्मगर्त ॥ १८ ॥ फलं पुष्पं विनिनूयान्मूले छेदं न कारयेत् ॥ मालाकार इ
वांगानीयथाजानातिसारनाम् ॥ १९ ॥ अस्यार्थ ॥ फलफलतिपिजशतउखेलीन्यापाणे
जस्तोमालीलेवैगैचामाविचारगच्छेत् तस्तेराजालेपनीप्रजालाई दुःखनदीकनकारला
उनु ॥ १९ ॥ अरिर्मित्रमुदसीनमध्यस्थं स्य विरं गुरुम् ॥ येन बुधतिमं हात्मा स च सर्वत्र न
स्यति ॥ १८ ॥ अस्यार्थ ॥ यो शत्रुयो मित्रयोऽदासी यो मध्यमयोऽदो यो गुरुभनी जो बुद्धे
न तपो घतिया बुद्धि को ना सिंछ ॥ १८ ॥ अनायययकर्तो च अनर्थे कलहप्रियः ॥ आतुरे

॥ गुरु ॥

॥ २१ ॥

सर्वभक्षी च नरः शीघ्रं विनश्यति ॥ १९ ॥ अस्यार्थ ॥ आक्राअम्हानी भंदाअर्घ्यलोखर्चगर्त्या
विनास्कारणा कलहगर्त्या रोगलाग्यामासैवथोकखान्याएस्तामानिसचोहेनासिंछ ॥
१९ ॥ कः कालकानिमित्राणिकोदेशः कोवयागमो ॥ कश्चहं काचमेशक्तिश्चितिचमुद्र
उद्र ॥ २० ॥ अस्यार्थ ॥ कालकौनछुमित्रकोछुकोनदेशहोकाखर्चद्रंछुकाआम्हानीद्रं
छुमैकोनद्रुमेरोशक्तिकहिकोछुयोवारवारचितनागर्दैरहुनु ॥ २० ॥ सिंहदेकं वका
देकं शिखेच्चत्वारिकुक्रयत् ॥ वायसापंचशिखेचषट्शृणास्त्रीनिगर्हभात् ॥ २१ ॥ अस्या
र्थ ॥ सिंहदेखी एकगुणावकुलादेखी एकगुणा कुखुगदेखी चारगुणा कोवादेखी पाच

॥ उचा ॥

॥ २१ ॥

गुणाङ्ककरदेखीछगुणागदाहादेखीतिनगुणासुतिसिकनुभेछनु ॥ २१ ॥ प्रभुतकार्यमत्पं
वायोनरकर्तुमिच्छति ॥ सर्वारंभेषुतकार्यसिहादेकंविधीयते ॥ २२ ॥ अस्यार्थ ॥ दुलोकामभ
यापनीसानुकामभयापनी ॥ सिंहकोचहर्षागर्तु ॥ २२ ॥ इन्द्रियाणिचसंयम्यवकवत्परितो
नः ॥ कार्यकालोपपन्नानिसर्वकार्याणिसाधयेत् ॥ २३ ॥ अस्यार्थ ॥ सर्वइन्द्रियलाईवस
गरिकनवकुलाहेगरिकामकावेलाभाकार्यगर्तु ॥ २४ ॥ प्रागुत्थानंचयुद्धंचवर्षभागंचव
धुष ॥ स्त्रीयामाकम्पभुञ्जीनशिक्षेच्चत्वारिककुटात् ॥ २४ ॥ अस्यार्थ ॥ वरानैउठन्यानु
द्गर्तुवधुवर्गलाईवाडिखानुस्वास्त्रिलाईवलेसितभोगगर्तुयतिचाएथोककुखुरा

॥ ११ ॥

॥ २२ ॥

देखीसिकनुगुणभन्याकोकसैकोपनीलीनु ॥ २५ ॥ गुरुमैथुनधूर्तचकोलेचालयसंगरु
अप्रमादमविश्वासपंचशिक्षेचवायसात् ॥ २५ ॥ अस्यार्थ ॥ गोप्यगरिमैथुनगर्तुधूर्तऊनु
वेलामाघरलाडनुविश्वासकसैकोनमानुएतिपाचगुणाकोवादेखीसिकनु ॥ २५ ॥ वहाशो
चात्यसंतुष्टसुनिद्रः शीघ्रचेतन ॥ स्वामिभक्तश्चशूरश्च षडेतेस्वान्तोगुणाः ॥ २६ ॥ अस्या
र्थ ॥ पायाठेरैखानुनपायाथोरैसंतोषऊनु थोरैनिंदाऊन्याचादेचेतनाऊन्यास्वामी
काभक्तिराखनुएतिछगुणाङ्ककरदेखीसिकनु ॥ २६ ॥ अविश्राभ्यवहेझारंशीतोषांच
नविद्यते ॥ संतुष्टंचभवेन्नित्यं त्रीणिशिक्षेतगर्हमात् ॥ २७ ॥ अस्यार्थ ॥ नविसाईभारिवो

॥ उ. वा ॥

॥ २३ ॥

कन्याचिसोतानोनमान्यासर्वदासंतोषेमान्याइतीनगदाहाकासिकनु॥२०॥विंशतेगुणा
योक्तायसुकर्पादिचक्षराः॥सजेव्यतिरिपूस्वानजयश्चभविष्यति॥२८॥अस्यार्थः॥
इजोविसगुणभयाकोजोचतुरल्लिखसोमनुष्यलेसवैशत्रुजितिसवैलेअजेयपनीङ्ग
॥२८॥यूयंशतवयंपंचविशंवंचपरस्परं॥परैराक्रममानेतुवयंपंचोत्तरशतम्॥२९॥
अस्यार्थः॥तिमिशयजनाहोहामिपाचभाईछन्परस्परतिमाहामावैरीछतपनीअको
शत्रुआइलाद्यातिमिहामिपाचअधिकसयहोभनीयधिष्ठिरराजालेडुर्जोधनराजाछ
उभया॥२९॥हिन्वाभित्वाचमर्माशिक्त्वावैरीमशात्तकम्॥ज्ञातयःसमतायान्निय

॥ गुरु ॥

॥ २३ ॥

थापरःपरंवसेत्॥३०॥अस्यार्थः॥आफ्छुदियाछतपनीधर्मकोकरालेकारिपरस्परवैरिग
रिनमित्वापनिदाज्मूभाईफेरिमिल्लुनोशत्रुङ्गछउशत्रुरहंछआफ्छुदैन॥३०॥अमूर्खो
येमनुष्याणांमनुसतप्रचेतसाः॥परस्परपकारेणापुंसांभवतिविग्रहः॥३१॥अस्यार्थः॥
मूर्खेनकन्यामानीसलेतिरर्थचितनागरिपरस्परअपकारलेमात्रसाधुजनकोविग्रहहोला
॥३१॥एकोदरापृथ्वीवायेचरंतिमहारावे॥असाध्यताविनश्यतिभैरुगणइवपक्षिणो
॥३२॥अस्यार्थः॥पेनएकगोटाताडकोडुईभयाकोभैरुगणपछिसमुद्रसाधनागरिहिडेछ
रआफ्छुशत्रुजानीतरभैरुगणकोनाशभयछन्तसैशत्रुकरुनुछ॥३२॥वेसनेसतिकुर्वीत

॥ उवा ॥
॥ २४ ॥

येन केनापि संहतिः ॥ अक्षवारारगा पुच्छे पुरा दाशरथिर्यथा ॥ ३३ ॥ अस्यार्थः ॥ आपदा मा क
सेच्छुभयापनी भजाना गरितार्नु श्रीरामले पशूगणा को पुच्छर समाई मित्र गरि आक्रा
आपदा तारेछ ॥ ३३ ॥ उत्तरं सागरो तीर्णं समयं वानरं वलम् ॥ अद्भुत कर्म रामेन सेनुर्वन्ध
श्च सागरे ॥ ३४ ॥ अस्यार्थः ॥ कैरैव टोल मैभासा सा उभयापनी हनुकन गर्नु वानर गणा मा
त्रले समुद्र मा सेनुपना गच्छेत् श्रीरामले ॥ ३४ ॥ चितान्वरो मनुष्याणामध्वानां मैथुनं ज्वर
म् ॥ असौ भाग्यपरास्त्रीणां वस्त्राणां मातपो ज्वरः ॥ ३५ ॥ अस्यार्थः ॥ मनुष्यको ज्वर भन्याको
चित हो घोर को ज्वर मैथुन स्त्रीको ज्वर पुरुष नभयाको कपराको ज्वर घाम हो ॥ ३५ ॥ अ

॥ गृह ॥
॥ २४ ॥

धाज्वर मनुष्याणामध्वानां गजीनां ज्वरः ॥ अमैथुनं ज्वर स्त्रीणामस्वानां मैथुनं ज्वरः ॥ ३६ ॥
अस्यार्थः ॥ मानीसको एको हरि हिडनु वद नहि ठाया घोर वद मैथुन नगया स्त्री वद घो
डाको मैथुन वद हो ॥ ३६ ॥ कष्टावृत्ति पराधीना कष्टं वासे निराश्रयः ॥ भूत पूर्वार्थ से युक्त स
र्व कष्ट हरिडता ॥ ३७ ॥ अस्यार्थः ॥ अर्काको अधीन भयाको जिडनु वडो कठिन छ कसेको आ
श्रय गरि वास वस्तुपनी कठिन डंछ अधीधनी पछि कंगाल भयाकोपनी सेवै भन्दा कठि
न हो ॥ ३७ ॥ अर्थितो व्याधितो मूर्ख प्रवासी परसेवकः ॥ जीवंत्यपि मृता पंचपंचैते डाखभा
गिनः ॥ ३८ ॥ अस्यार्थः ॥ सर्वदा माग्या रोगिको मूर्खको विदेशिको वा कशीई पाच सर्व दाजि

॥ उच ॥ उतुछतपनीमयावरोवरअभागीभनु ॥ ३८ ॥ योयवनित्यमायातिभुक्तचापिदिनेदिने ॥ स्वत
 ॥ २५ ॥ वलघुतायातियदिशकुसमोनर ॥ ३९ ॥ अस्यार्थ ॥ अर्कोकोघरनित्यजाछनित्यनवोता
 ईखाछन्सतिगर्ग्यामानीसईदसमानभयापनीहलुकभनु ॥ ३९ ॥ परानेपरवस्त्रेचपराधी
 नपरस्त्रिय ॥ परस्पचगृहेवासशकस्यापिश्रियंहरेत् ॥ ४० ॥ अस्यार्थ ॥ अर्कोकोअन्नवस्त्र
 अर्कोकोचशईमारहुपरस्त्रीगमनगर्ग्याअर्कोकोघरमावस्त्राईदुत्तुत्पभयापनीलक्ष्मी
 घतिजाछन् ॥ ४० ॥ अशोच्यानिर्धनोविद्वानशोचपुत्रवानर ॥ अशोच्याविधवानाशिपुत्र
 पौत्रपतिस्थिता ॥ ४१ ॥ अस्यार्थ ॥ धनभयाकोछैनतपनीपरिउतछतशोकनगर्गुपुत्रभ

॥ गुरु ॥
 ॥ २५ ॥

याकोमनुष्यकोधनछैनतपनीशोकनगर्गुछोरनातिभयाकोमनुष्यकोविधवाभयापनी
 शोकनगर्गु ॥ ४१ ॥ विभवेसतिपूज्येतेनशरीरानिदेहिनाम् ॥ चरागलोऽपिनश्चेष्टः यस्यास्ति
 विपुलं धनम् ॥ ४२ ॥ अस्यार्थ ॥ धनभयाकोमनुष्यकोसवैमानगर्गुमनुष्यकोशरीरको
 कोगर्देनचारागलछतपनीजस्काधनछसोहिडलो ॥ ४२ ॥ धनमाङ्गः परधर्मधनेसर्वप्र
 तिष्ठितम् ॥ जीवन्तिधनिलोकेमृतायत्वधनानरा ॥ ४३ ॥ अस्यार्थ ॥ धर्मभन्याकापनीध
 नलेङ्गेछधनलेसवैपतिष्ठाभारिङ्गेछजोधनीछन्जिउंदापनीउसैकोभनुएसलोकमा
 जोनिर्धनिछजिउंदाछतपनीमरैवरोवरछन् ॥ ४३ ॥ अतिसम्पदमापनेभेतव्यपतना

॥ उ. वा ॥

॥ २८ ॥

अथ म॥ अत्युच्च शिखरारूढः सत्यं वज्रेणापातिनः ॥ ४४ ॥ अस्यार्थः ॥ वक्रत सम्यतिभयाडः
खपाउछन अतिउच्चापर्वतभयावज्रपातं कुंछ अलगाया पछिनिश्चयेष सखन ॥ ४४ ॥
कोभक्ष्याभक्ष्यकोनित्यं काः सुखानि च रोगिणा ॥ यस्य भार्या त्वसंतुष्टा क्वतस्य सुखे गृहे
॥ ४५ ॥ अस्यार्थः ॥ सवैधोकषात्याछेउ योखानु योनखानु भनी विचार कुंछेन सर्वेदारोगी
भयाकालाई सुख कुंछेन जस्कि स्त्री भसंतोखी छतस्को घरमा कैले सुख छेन ॥ ४५ ॥ सुभि
क्षेकशकेनित्यं सुखनित्यमरोगिणां ॥ भार्या भर्तुवशे यस्य तस्य नित्योत्सवं गृहे ॥ ४६ ॥
अस्यार्थः ॥ खेतिगर्मा मनुष्य कनमहा सुभिक्ष कुंछनी रोगी कनमहा सुखे छन जस्को स्त्रीः

॥ गृह ॥

॥ २८ ॥

आकाखसमकावस छतस्का घरनित्यउत्सवं सुखपतीते सैलाईछ ॥ ४६ ॥ सर्वेपरव
शंडुः खं सर्वमात्मवसं सुखम् ॥ एतद्विया समासेन लक्षणां सुखडुःखयोः ॥ ४७ ॥ अस्यार्थः
पराईकावसपुर्णसवैर्भदाडः खसुखको संक्षेपस्वखी कारणा यतिनां ॥ ४७ ॥ सुखस्थानं त
रंडुः खंडुः खस्थानं तरं सुखम् ॥ सुखडुः खं मनुष्याणां च क्वतपरिवर्तते ॥ ४८ ॥ अस्यार्थः ॥ सुख
भयापछिडुःखं कुंछडुःखं भयापछि सुखं कुंछतस्कारणा सुखडुःखरथकापां पछि
मछन ॥ ४८ ॥ वक्रतैर्मूर्खसंघातैरन्योऽन्यं पशुवृत्तिभिः ॥ छादयंति गुरां सर्वान्मेघैरिव
दिवाकरम् ॥ ४९ ॥ अस्यार्थः ॥ वक्रतैर्मूर्खको समुदायभयापछि बुद्धिगत्या काले मनुष्य

॥ उचा ॥

॥ २७ ॥

कोणरामेघलेसूर्यलाईढाकाफैढाकछन ॥ ४९ ॥ असतांसहसंगेराकोनयात्पधमागति
म् ॥ पयोपिषोणिनीहस्तेमयइत्यभिधीयते ॥ ५० ॥ अस्यार्थ ॥ साधुभयापनीअसाधुसंग
तभया'घटियाबोलाउंछ मदेवेचन्यालेउदलायापनीमदैहोलाभनिंछ ॥ ५० ॥ असत्संप
र्कहोषेराअधमायातिसाधव ॥ मार्गस्तिमिरहोषेरासमोपीविषमायते ॥ ५१ ॥ अस्यार्थ
असाधुसितसंसर्गभयापछीसाधुपनीअसाधुऊंछ अधारोभयापछीबरोवरवाद्योपनीर
उच्चाखालदेखिंछ ॥ ५१ ॥ उत्तमैः सहसंगेराकानयातिसमुन्नति ॥ मृदातरागानिवार्यते
यथितैर्कुसुमैः सह ॥ ५२ ॥ अस्यार्थ ॥ उत्तमसंगगयाघटियापनीउत्तमऊंछ फलसि

॥ उत्त ॥

॥ २७ ॥

तउचाकोतरापनीशीरमालाउंछ ॥ ५२ ॥ किंकरिष्यतिसंपर्कः स्वभावोदरतिक्रमः ॥ पश्या
मफलमध्यस्थः कषायोनास्त्वतांगतः ॥ ५३ ॥ अस्यार्थ ॥ भलामनुष्यसितसंगगयापनीस्व
भावछुटदैतअस्वकाफलभिन्नकाकोयोभमिलोणलियोऊंदैत ॥ ५३ ॥ शर्करेशतभारेरा
मध्येयदिप्रतिष्ठितम् ॥ मधुक्षीरसमावृत्तिनिम्बकिंमधुरायते ॥ ५४ ॥ अस्यार्थ ॥ सर्करसय
भारिहालिकननिम्बकाफलरोप्यापनीमरुदूहसदासदाछिकेदैरह्यापनीनिम्बगलीयो
ऊंदैत ॥ ५४ ॥ पुस्तकेषुचयाविद्यापरहस्तेषुयद्जनम् ॥ कार्यकालेचसंप्राप्तेनसाविशानत
जनम् ॥ ५५ ॥ अस्यार्थ ॥ पुस्तकमालेख्याकोविद्यापरईकाहानमादियाकोधनकामपरि

॥ उ-चा ॥

॥ २५ ॥

आयाकोवेलामान्योविद्यापनीधनपनीकामयदैर्न ॥ ५१ ॥ इरस्थानिचमित्राणिनिस्त्रेहो
चैववाभवाः ॥ किंप्रयोजनकर्तव्यंसमर्थानिस्फलानिच ॥ ५२ ॥ अस्यार्थ ॥ दाढाभयाको
मित्रयोनिनभयाकोदाज्भूभाईपाहिलासायाकोनपायाकोनस्तोहो ॥ ५३ ॥ भटवा
क्रमपुष्पाणिइरस्थाश्चैववाभवाः ॥ कांताचालेख्यभूताचयेकालेनोपतिष्ठति ॥ ५४ ॥
अस्यार्थ ॥ मनमाभयाकोफलताढाभयाकोबंधवर्गभितामालेखाकिस्त्रोयतिकामः
आउदैर्न ॥ ५५ ॥ प्रज्ञावचनहीनश्चकर्महीनश्चयोनः ॥ निरथाचेतनायस्यभस्मान्याहु
तयोर्यथा ॥ ५६ ॥ अस्यार्थ ॥ बुद्धिलेहीनभयाकोकर्मलेहीनभयाकोमनुष्यजिउनुवर्थ

॥ ५७ ॥

॥ २६ ॥

स्वराणिमाआहुतिहात्याजस्तो ॥ ५८ ॥ छागयुद्धंऋषिआहुं प्रभातेमेघमण्डरम् दम्प
त्योकलहश्चैवक्षरामात्रंतिष्ठति ॥ ५९ ॥ अस्यार्थ ॥ वाकाकोयुद्धऋषिकोआहुप्रभातका
लमामेघस्त्रीपुरुषकोकलहक्षरामात्रपतीरहंदैन ॥ ६० ॥ निष्फलारूपणीसेवानिष्फ
लारतिचातुरे ॥ दोषसंयुक्तशीलस्यश्रुतिर्विप्रस्यनिष्फलम् ॥ ६१ ॥ अस्यार्थ ॥ रूपणीमा
नितछेडकोसेवा-रोगीमनुष्यलेखीसंभोगगत्याकोदोषलेयुक्तभयाकोबांस्त्रालेपद्या
कोवेदनिष्फलभन्धन ॥ ६२ ॥ अहिरन्यमहासीकं गृहं गोरसवर्जितं ॥ पतिकलकलत्रं च
नरकस्यापयोदधिः ॥ ६३ ॥ अस्यार्थ ॥ दौलतनभयाकोदासहासीनभयाकोगाईकोइह

॥ उ. बा. ॥

॥ २५ ॥

नभयाकोभन्यामाविकत्यातोगन्यास्त्रीरुकराकभनुतहिरो॥ ६१ ॥ वलयकुलजात्या
तोविरुपान्मपिकन्यकाम॥ खरुपिणीचनीचस्यवैवास्यंसदशीकुलम्॥ ६२ ॥ अस्पार्थ
वडालेवडाकुलकोकन्यानराधीभयापनीविवाहगर्जनीचराचिछतपनीविवाहनगर्ज
वरोवरैकुलमागर्ज॥ ६३ ॥ विषादप्यमृताद्यासममेध्यादपिकांचनम्॥ नीचादस्युत
मांविद्यांस्त्रीरत्नं दुष्कृतादपि॥ ६४ ॥ अस्पार्थ॥ विषवातपनीअमृतशिकिलितुअपवि
त्रदेखिपनीसुवर्णालितुनीचमनुष्यदेखीपनीउत्तमविद्याभयालितुस्त्रीरत्नघटियाकु
लदेखीपनीलितु॥ ६५ ॥ कस्यदोषकुलेनास्तिव्याधिनाकोनपीयते॥ केननयसनंप्राप्तं

॥ गुरु ॥

॥ २५ ॥

कस्यश्रीश्चनिरंतरम्॥ ६६ ॥ अस्पार्थ॥ कस्काकुलमादोषछेनकस्तारैरोगभयाकोछेन
वेसनकस्तेपायाकोछेनलक्ष्मीसदाकस्काकुलम्॥ ६७ ॥ दोषोप्यस्तिगुणोप्यस्तिनिर्गुणोश्च
पिजेतष॥ सुकुमारस्यपद्मस्यनालोभवतिकर्कश॥ ६८ ॥ अस्पार्थ॥ दोषनभयाकोप्राणी
छेनकमलकोफुलवज्रतकोमलछतपनीडाटमाकाठालेखश्रीछ॥ ६९ ॥ अमृतंशिशि
खंद्मिअमृतंक्षीरभोजनम्॥ अमृतंगुणावतीभार्याअमृतंवालभाषितम्॥ ७० ॥ अस्पार्थ॥
शिशिरान्तुमाअग्निअमृतक्षीरभोजनपनीअमृतरोगणावतीस्त्रीपनीअमृतहोवाल
ककोवोलीअमृतहो॥ ७१ ॥ दुर्लभाप्राकृतिर्वीणादुर्लभाश्चक्षुर्मिथुः॥ दुर्लभाश्चसु

॥ उवा ॥
॥ ३९ ॥

हन्तारी उल्लेभं वचनं प्रियः ॥ ६९ ॥ अस्यार्थः ॥ यकृति सस्कृति अपराधमाफगर्वा प्रभुप्रिये वो
लन्यास्त्रीपियागोलाग्यावचन एति उल्लेभं कं छ ॥ ६९ ॥ नदी नो जाह्वी श्रेष्ठे नारी नो च पर
तिवताः ॥ मनुष्याणां नृपपादुर्देशा नो यत्र निर्वृतिः ॥ ६९ ॥ अस्यार्थः ॥ नदी मा गंगानाः
शेमा पतिवता मानि समा राजा देशमा मिले श्रेष्ठ भन्तु ॥ ६९ ॥ पुत्रपौत्र समा कीर्णो दास
दासी समा कुलम् ॥ भार्या विरहितो पुंसो यथारण्ये तथा गृहम् ॥ ६९ ॥ अस्यार्थः ॥ छोरना
तिस भै प्रकारे ले हा स दासी ले संयुक्त भया को घर छत पनी स्त्री रहित छ भन्या तस्को घर
वनजस्तो हो ॥ ६९ ॥ सर्वेषां मे वस्त्रा नो स्त्री रत्नं महत्तमम् ॥ तस्मात्तदर्थं नारी सास्ताया

ग ६
॥ गुरु ॥
॥ ३९ ॥
३०

त्यक्ता धनेन किम् ॥ ७० ॥ अस्यार्थः ॥ सर्वे रत्न भंदा स्त्री रत्न उत मतस्ति मितस्त्री न भया धन ले
का प्रयोजन ॥ ७० ॥ कस्त्री हंति कुटुंबादि कुपुत्रो हंत्यते कुलम् ॥ क मं स्त्री हंत्यते राजा राज्यं चो
रेण हंत्यते ॥ ७१ ॥ अस्यार्थः ॥ घटिया स्त्री ले कुटुम्बना स कं छन् कुपुत्र ले कुलनाश गच्छन् कु
मं वी ले राजानाश गच्छन् चो ले देशनाश गच्छन् ॥ ७१ ॥ स्त्रीणां दोष सहस्रेणा गुणा वीणिम
हीयते ॥ गृहाचार सुतो न्यतिः मरणो पतिना सहः ॥ ७२ ॥ अस्यार्थः ॥ स्त्री का दोष हजार छ गु
ण भन्याति न पुत्र न्मा ईदि न गृह को व्यवहार गर्नु पति मर्दा साथ जान ॥ ७२ ॥ कवय किं न प
श्यंति किं न भक्षंति वायसाः ॥ प्रमदा किं न कुर्वन्ति किं न कल्पन्ति मययाः ॥ ७३ ॥ अस्यार्थः ॥

॥ उवा ॥
॥ ३१ ॥

कविहस्तलेकादेखदै न कागलेकाखादै न मुगपानगर्नालेकावकदै न स्त्रीलेकागदै न
॥ ७३ ॥ पुत्रप्रयोजनं भार्यापुत्रपिण्डप्रयोजनम् ॥ हितप्रयोजनं मित्रं सर्वमात्मा प्रयो
जनम् ॥ ७४ ॥ अस्यार्थः ॥ पुत्रकाखातिरस्त्रीचाहिंछुपिण्डकारवातिरपुत्रचाहिंछनत्
हितकुरादेखाउलाभनीमित्रचाहिंछन् ॥ ७४ ॥ समुद्रावरणाभूमिपाकागवरणागृहा
नोद्गावरणादेशाचरित्रावरणास्त्रियः ॥ ७५ ॥ अस्यार्थः ॥ समुद्रलेपृथिवीवेष्टितछन्
पर्याललेघावेष्टितछन् चरित्रलेखास्त्रिवेष्टितछन् राजालेदेशवेष्टितछन् ॥ ७५ ॥ नग
राणि नवासासोनप्रकारश्चरक्षकः ॥ नवधुनैवन्धोवासुशीलाहिकुलप्रियः ॥ ७६ ॥ अ

॥ गुरु ॥
॥ ३१ ॥

स्यार्थः ॥ घरलेपनीरक्षाकुरै न पर्याललेपनीरक्षाकुरै न दाज्यूभाइलेपनीरक्षागर्नुसकदै
नवाधिकनपनीरक्षाकुरै न स्त्रीकावाढियाशीललेमात्ररक्षाकुरै ॥ ७६ ॥ नदीपातय
तेतीरं नारीपातयते कुलम् ॥ नारीनांचनदीनांचस्वच्छन्दं ललितागतिः ॥ ७७ ॥ अस्यार्थः ॥
नदीलेतीरखसाउंछन् नारीलेकुलखसाउंछन् नदीरनारिकोस्वच्छंदगतिछन् ॥ ७७ ॥
लतापार्श्वस्थितं वृक्षं भृगुपापार्श्वस्थितं नृपः ॥ पार्श्वस्थं पुरुषं योषितं वेष्टयति न संश
यः ॥ ७८ ॥ अस्यार्थः ॥ लहरीलेनजिककोवृक्षसमाउंछन् राजालेनजीककोसेवकपत्न्या
उंछन् स्त्रीलेपनीनजिककोपुरुषतुल्याउंछन् एस्मासन्देहछेन ॥ ७८ ॥ नैव पश्यति

॥ उच ॥ जातंधाकामुकोनैवपश्यति ॥ नपश्यतिमहोरानममर्थिदोषनपश्यति ॥ ७५ ॥ अस्यार्थ ॥ ज
 ॥ ३२ ॥ नैकोअंधाकामकोअंधाअहंकारिधनढेरकन्याएतिलेदेखंदैन ॥ ७५ ॥ जीर्णवस्त्रपशं
 संतिभार्योचगतयौवनाम् ॥ एणान्यत्यागतंश्रंशस्यंचगृहमागतम् ॥ ७६ ॥ अस्यार्थ ॥
 पचिसकाकोअन्नवयसगयाकीस्त्रीसंगामवाटजिठिआयाकोभूरघरत्याईपुण्याको
 अन्नएतिसहाउनुछन ॥ ७६ ॥ लक्ष्मीलक्षणाहीनेबकुलहीनेसरस्वतोः ॥ अपात्रेरमते
 नाशगिरौवर्षतिवासवः ॥ ७७ ॥ अस्यार्थ ॥ लक्षणानकन्यामनुष्यदेउकोलक्ष्मीहीनक
 लमाविद्याअपात्रमालागीरहत्यास्त्रीपर्वतमावर्षाकोपानिकामलागेंदैन ॥ ७७ ॥ यस्य

॥ गुरु ॥
 ॥ ३३ ॥

भार्याविरुपाचकस्मलीकलहप्रिये ॥ उत्तरोत्तरवादीचसाजरानजराजराः ॥ ७८ ॥ अस्या
 र्थ ॥ नस्त्रिस्त्रीनराश्रीकलहगर्वापतिदिनरुगरागर्वांतसपुर्षलाईबुढोभनुबुढो
 लाईबुढोभन्दैन ॥ ७८ ॥ यस्यभार्यासुरुपाचभर्तारमनुगामिनो ॥ नित्यंमधुरभाषिच
 साश्रियानश्रियाश्रियाः ॥ ७९ ॥ अस्यार्थ ॥ नस्त्रीस्त्रीरामरीभलोगर्वामिथोबोल
 न्यातेस्कालक्ष्मीतेहिहोसंपतिलाईलक्ष्मीभन्दैन ॥ ७९ ॥ यस्यभार्यागृहेनित्यंअति
 वपरिभाति ॥ तस्यसीदंतिगात्राणिपद्मिनीवहिमागते ॥ ८० ॥ अस्यार्थ ॥ नस्त्रिस्त्रीघ
 रमासधैकुजनीनस्तोवार्जिरहेहेतसपुरुषकोशरमाहिउपयाकोकमलेगलीजो

॥ उवा ॥ छन् ॥ ८४ ॥ यस्य भार्यो गृहे नित्यं मातैव हितकारिणी ॥ वर्द्धनेन स्य गात्राणि भुक्तपक्षयथा
 ॥ ३३ ॥ शशि ॥ ८५ ॥ अस्मार्थ ॥ जस्मिंस्त्री पारमा आक्रा आमा लेहितगयां हितगयां छतसः
 पुरुषकोदे ह भुक्तपक्षे काचं डमां हितदिन दिन वरु दछ ॥ ८५ ॥ किं जातैर्वद्भिः पुत्रैः शो
 कसंतापकारैः ॥ वरमेकं कुलालम्बी यत्र विश्राम्यते कुलम् ॥ ८६ ॥ अस्मार्थ ॥ शोकसं
 तापदित्या छोर छोर भया लेका पयोजन साधु विद्या वंन एकै भया कोनिको ॥ ८६ ॥
 एक भार्या त्रयः पुत्रा द्वे हली दश धेनवः ॥ कस्य कालावसाने पितेन या स्यति विविक्ता
 ॥ ८७ ॥ अस्मार्थ ॥ एक स्त्री तिन छोर उई हल दश गाई उरुना एति जस्का छन्त्यो मनु

॥ ३३ ॥
 ॥ ३३ ॥

यलाई गाई गाको पदेन ॥ ८७ ॥ स्वस्त्यावरुव पुत्राय ये कोऽपि गयां वजेत् ॥ यजेदाश्व
 भवे धेननीलं वा त्रयमुत्तजेत् ॥ ८८ ॥ अस्मार्थ ॥ पुरुष ले छोर छोरै उत्यन गरा ड छन्
 सवै गया मा गै पिं राड नदिया एक अवश्य गया जाला गया जान्या छोर लाई अश्व
 मेध यज्ञ गया को पुंन्य पाउ न्या छ फेरी नीले त्रयोत्सर्ग गया को पाउ छन् ॥ ८९ ॥ एकेन
 भुक्तपक्षे रादस्य मानेन वं हिना ॥ दस्यते तद्वनं सर्वे कपत्रे राकुलं यथा ॥ ९० ॥ अस्मार्थ
 एकै भुक्ता को त्रक्षमा आगो लाग्वा मयि सवै वन जस्ते उड छन् तस्ते कपत्रे हल ले कु
 लकन यो लड छन् ॥ ९१ ॥ एकेनापि सुतक्षे रा पुष्पितेन सुगंधिता ॥ वास्यते तद्वनं

॥ उवा ॥
॥ ३६ ॥

सर्वेषु पुत्रेणाकुलं यथा ॥ ५० ॥ अस्मार्थ ॥ एकै सुव्रक्षका फलको सुगंधिले सवैवन सुवासनं
छनसै शतछोरा हो कुलकन प्रकाशगर्छन ॥ ५१ ॥ यस्प पुत्रवशा भृत्या भार्या छंदानु
गामिनी ॥ विभवेष्पि संतुष्टः स्वर्गो तस्य महीतले ॥ ५१ ॥ अस्मार्थ ॥ जस्का पुत्रभाक्का
वसमा छुत्वा करस्त्रीले मनमाको अभिप्राय जानी सुसारगर्छन धनभयापनी नभ
यापनी संतोषगर्छन तस्का स्वर्ग पृथिवी माहो ॥ ५१ ॥ ते पुत्राः ये पितुर्वशाः सपिताय
सुपोषक ॥ तन्मित्रं यत्र विश्वासः सा भार्या यत्र निवर्ति ॥ ५२ ॥ अस्मार्थ ॥ वावाकाव
शमानस्का छोरा छनति नैलाई छोरा भन्नु जसले पालनाग यो ते सैलाई वावा भन्नु

॥ गुरु ॥
॥ ३४ ॥

विश्वामजस छेडग रिछत सैलाई मित्र भन्नु भा पुचित जस छेव शोड सैलाई भन्नु ॥ ५२ ॥
यस्मिन् जीवति जीवन्ति विप्रमित्राश्च बांधवाः ॥ सफलं जीवितं तस्य भात्मार्थं को न जीव
ति ॥ ५३ ॥ अस्मार्थ ॥ जसले जिउदा बाह्य मित्र दाह्य भाई जिउदै छन सफल जियाको
उसैले छ भा पुजीउ मात्र पाल्याको जीयाको होईन ॥ ५३ ॥ सजीवति गुणाय स्पय स्पध
र्मः सजीवति ॥ गुण धर्म विहीन स्य निफलं तस्य जीवितं ॥ ५४ ॥ अस्मार्थ ॥ जस्का गुण
पनी छ धर्मात्मा पनी छ जिउदो उसै कन भन्नु गुणाले धर्मले हीन भया कामनुष्पको
जिउनु विषफल छ ॥ ५४ ॥ वावौ सरस्वती यस्य भार्या रूपवती सती ॥ लक्ष्मी त्यागवती यस्य

॥ उवा ॥ स्पसफलंतस्पजीवितम् ॥ ९५ ॥ अस्यार्थ ॥ जस्कावचनमासरस्वतीछ धर्मात्माछ यस्तालाई
 ॥ ३५ ॥ जिउहोभनुजसकनगणालेधर्महीनभयोउस्काजियाकोवर्थछ फेरिमुखमासरस्वती
 भयाकोसुंदरीपतिवतास्वास्त्रिजसकाधारमाछ दानगर्ग्यलक्ष्मीछ तसफलजियाको
 तसैकोछ ॥ ९५ ॥ धर्मार्थकाममोक्षाराण्यस्यैकोपिनवियते ॥ अजागलस्तनस्पेवनिर
 र्थतस्पजीवितम् ॥ ९६ ॥ अस्यार्थ ॥ जस्मनुष्यकाधर्मअर्थकाममोक्षएकथोकपनीछैनत
 त्योमनुष्यवाषाकागलाकोइहभयाजस्तोजिउनुनिरर्थछ ॥ ९६ ॥ सत्यधर्मविहितस्य
 दिनंयातिचअकियः ॥ सलोहकारभस्त्रेवश्वासंनिवसजीवति ॥ ९७ ॥ अस्यार्थ ॥ सत्य

॥ गुरु ॥
 ॥ ३५ ॥

धर्मलेविहीनभैकनजस्कादिनव्यतितङ्गछनतस्कोजियाकोभ्वासआयाकोलोहकारको
 खलातिजस्तोहो ॥ ९८ ॥ शत्रोरपिगुणावाचादोषावाचागुरोरपि ॥ युक्तियुक्तंवचोयासं
 नवचोगुरुगौरवान् ॥ ९९ ॥ अस्यार्थ ॥ शत्रुकापनीगुणभनुगुरुकापनीदोषभयाकाभनुयु
 क्तिलेसहितभयाकावचनलिउगुरुलेभत्याकोभयाघनिननिकोऊगेभयानलिउदोष
 लादैत ॥ ९९ ॥ अकर्तव्यंनकर्तव्यंपाशोकराठगतैरपि ॥ कर्तव्यमेवकर्तव्यंपाशोकराठग
 तैरपि ॥ १०० ॥ अस्यार्थ ॥ कराउवाटपाशाजानलाग्पापनीनगर्ग्यकामनगर्ग्यपाशाकराठ
 वाटजानलाग्पापनीगर्ग्यकामअवश्यगर्तनछोडनु ॥ १०० ॥ दुर्जनैः सहसंगेनसुजनोऽ

॥ उ. वा. ॥

॥ ३६ ॥

पिविनश्पतिः प्रसन्नजलमित्याहुः कर्दमैः कलुषायते ॥ ५५ ॥ अस्यार्थः ॥ दुर्जनकासंगतले सुज
नपत्नीनासीच्छजस्तोनिर्मलजलमाहिलालेधमिलोगर्धननस्तैः ॥ ५५ ॥ कृषिजयति दु
र्भिक्षंगोभिरभ्यागतोजितः ॥ जिताधनवतानारीवस्वशास्वतासभा ॥ १०० ॥ अस्यार्थः ॥ खे
तिगन्यालेडुर्भिक्षभयापत्नीदराउंदैनगाईपालन्यालेअतिथिअभ्यागतलाईजित
धनकन्यालेखीकनजितवस्ववेसभयाशास्वपस्याकोभयासभामाजित ॥ १०० ॥
॥ इति श्रीराजनीतिसारसंग्रहे वृद्धिचाराकेनीतिसारे द्वितीयशतकं समाप्तम् ॥
कालेचरिषणासंधिः कालेचमित्रविग्रहः ॥ कार्यकारणमाश्रित्य कालेक्षपतिपरितः

॥ ७६ ॥

॥ ३६ ॥

॥ १ ॥ अस्यार्थः ॥ कालेहेशिविचालगरीशत्रुसंगमिलापपत्नीगर्भपदं समयहेशिविचवांध
वहुरुसितरुगजपत्नीगर्भपदं कार्यकारणकोविचालगरीकनजान्यापरिततनस्तैग
शसमयविताउनु ॥ १ ॥ कालः पचतिभूतानिकालः संहते प्रजाः ॥ कालः सुप्तेषु जागर्ति
कालो हि दुरतिक्रमः ॥ २ ॥ अस्यार्थः ॥ कालजोछप्राणीकनपकाउंछकालजोछप्राणि
कोसंहारपत्नीगर्भप्राणीसुत्पामाकालजोदेरहंछकाललाईकतिगयापत्नीनाग्नस
कदैत ॥ २ ॥ कालात्यरोहतेबीजं फलं कालात्यवर्तते ॥ कालात्यर्जते सृष्टिः पुनः कालो
हिसंहरेत् ॥ ३ ॥ अस्यार्थः ॥ कालमाबीजउभुंछकालमाफलपत्नीलाग्यकाललेसृष्टिव

॥ उवा ॥

॥ ३७ ॥

छुफेरीकालैसंसारगछ ॥ ३ ॥ खेदिशोभूमिरापश्चवडाकोनलमारुनो ॥ सर्वसंहरतेका
लमात्माकालोमहंतर ॥ ४ ॥ अस्यार्थ ॥ आकाशदिशाभूमिजलचंद्रमासूर्यअग्निवायु
योसर्वैकालैसंसारगछतस्कारणसर्वैभन्दाहुलोकालैछ ॥ ४ ॥ किंकरिष्यतिवक्ताच
प्रीतायत्रनविद्यते ॥ नग्नधौपराक्यामेरजकः किंकरिष्यति ॥ ५ ॥ अस्यार्थ ॥ सुन्यामा
निसृजाहाकुह्रदैनताहाबोलन्याकोपनीक्यालागछजस्तोनागासंन्यासीकागाउमाधो
वीलेसागछकेहिकामऊदैन ॥ ५ ॥ कदलीवनमध्यस्थोवह्निमन्दपराक्रमः ॥ अविदेकी
जनस्थानेगणवान्किंकरिष्यति ॥ ६ ॥ अस्यार्थ ॥ केराकोवनमाजस्तोआगाकोशक्तिरु

॥ गुरु ॥

॥ ३७ ॥

राउछतसैविवेकनभयाकामानिसछेउगिराजनहुरुकोकेहिलागदैन ॥ ८ ॥ पलयेभिं
नमर्यादाभवंतिकिलसागराः ॥ सागराभेदमिच्छन्तिपलयेऽपिनसाधवः ॥ ७ ॥ अस्या
र्थ ॥ पलयकालमासमुडलेपनीमर्यादाछेउछन्साधुजनलेकैलेपनीमर्यादाछे
उदैन ॥ ७ ॥ मेरुश्चरतिकल्यांतेमर्यादासागरस्पच ॥ प्रतिपन्नमहासन्तानचलतिक
दाचनः ॥ ८ ॥ अस्यार्थ ॥ पलयकालकाअंतमासुमेरुपर्वतपनीसमुडकोमर्यादा
चच्छवजजनकरैतापतिमापनिचलैदन ॥ ८ ॥ विद्यतेस्त्रीषुचपलाविद्यतेवांस्त्र
लोतपः ॥ पारुष्यंविद्यतेनीचेदयासाधुषुविद्यते ॥ ९ ॥ अस्यार्थ ॥ स्वास्तिछेउचंचल

॥ उवा ॥
॥ ३५ ॥

ताङ्गं बोलरा छेउत पस्याङ्गं नीचमनुष्य छेउ छिचयाईङ्गं साधुजन छेउ दयाङ्गं
छ ॥ ५ ॥ साधुः सम्मानमात्रेण जायते देहविक्रयी ॥ उपकारशतेनापि उर्जनः केन गृह्यते ॥ १० ॥ अस्यार्थः ॥ साधुजनलाई सम्मानमात्रेणो कनशरिण मायापनि दिछन् उर्जन
कनसये उपकार गरिदियापनी आकुङ्कितैन ॥ १० ॥ बुधबोधानि शस्त्राणि नाबुद्ध
शास्त्रबोभकः ॥ पत्पक्षे च कृतनेदीपे च क्षुहीनो न पश्यति ॥ ११ ॥ अस्यार्थः ॥ जो न्यामनु
ष्यलाई शास्त्रलेखमाउनसकिंछन् न जान्छन् मूर्खलाई शास्त्रलेखमाउनसकिंछैन
जस्तो अंधाका अघी बाट दीयो वा त्यापनि देख्छैन ॥ ११ ॥ नारिकेलसमाकार दृश्यं

॥ गुरु ॥
॥ ३५ ॥

तेकेपि सज्जनाः ॥ अन्ये तु वदराकारा वहिरेव मनोरमाः ॥ १२ ॥ अस्यार्थः ॥ कति सज्जनमनु
ष्यकस्ताङ्गं भयानारियल जस्तो बाहिर सा हो भित्र नर भौमि योङ्गं उर्जन जो छन्
वयर जस्तो बाहिर रात्रो भित्र भन्या हाड् जस्तोङ्गं छन् ॥ १२ ॥ चन्दन शीतलश्च द्रवचन्दनेन
तु च दमा ॥ च द्रवचन्दनयोर्मध्ये साधुः सम्पर्कं शीतलम् ॥ १३ ॥ अस्यार्थः ॥ श्रीखराऽशीत
लश्च च दमापनी शीतल छन् ईड् ईड् च दमा चन्दन भन्सा साधुजनका संगमा वस्तु भति
शीतलङ्गं ॥ १३ ॥ अधमाधनमिच्छन्ति पीती मिच्छन्ति मध्यामाः ॥ उत्तमा मानमिच्छन्ति मा
हि महता धनम् ॥ १४ ॥ अस्यार्थः ॥ अधमा मनुष्य धनैको इच्छा गर्छन् मध्यम मनुष्य पीति

॥ उवा ॥
॥ ३५ ॥

कोईछागछेन उत्तममनुष्यमानकोईछागछेन वडामनुष्यकोधनमानैऊं॥१४॥मक्षि
कावगा॥मिछंतिधनमिछंतिपार्थिवा॥नोवाःकलहमिछंतिशांतमिछंतिसाधवः
१५॥अस्यार्थ॥माखालेयाउकोईछागछेनसाधुजनकोशातऊंइछागछेन॥१५॥इत
राचार्थमिछंतिरूपमिछंतिदारिकाः॥ज्ञातयःकुलमिछंतिस्वर्गमिछंतितापसाः॥
१६॥अस्यार्थ॥सामान्यमनुष्यजनकोईछागछेनराजकेन्यारूपकोईछागछेनराज
भाईइष्टमित्रकुलकोईछागछेनतपस्वीरुमोक्षपाउनुईछागछेन॥१६॥अतिके
शेनयद्वयमतिलोभेनयसुखम्॥परपीडाचयातृत्तिनैवसाधुप्रविश्यते॥१७॥अस्या

॥ गुरु ॥
॥ ३५ ॥

र्थ॥अतिदुःखगीडव्यकमाऊनुअतिलोभगरिसुखगर्नुअर्कोलाईडःखड्ग्याकुरोएति
चारकुरासाधुजनरुहलेगदैन॥१७॥अशकंनारभेत्याजोत्यकार्येनैवकारयेत्॥स्वल्पं
कार्येनकुर्याच्चनिस्फलंनैवसेवयेत्॥१८॥अस्यार्थ॥जान्यामनुष्यलेनशक्याकुरोभा
रंभगदैनतनगर्न्याकुरोपनीगदैनतसानुकामकोहिफलनकुर्याकामनगर्नु॥१८॥शे
लेशेलेनमाणिक्यमौक्तिकनगजेगजे॥साधवोनहिसर्वेचचरननवनेवने॥१९॥अस्यार्थ॥
सर्वपर्वतमामाणिक्यऊंदैनसर्वरातिकागराउस्थलमामोत्तिऊंदैनसाधुजनपनीसर्वे
मनुष्यऊंदैनश्रीखराउपनीवनवनेऊंदैन॥१९॥परकार्येप्रयुक्तात्मास्वकार्येकिंनसा

॥ उचा ॥
॥ ४० ॥

धयत ॥ सुहृत्कार्येषु निर्देति राजकार्येषु विक्रम ॥ २० ॥ अस्यार्थ ॥ अर्काको कार्यगर्वाभा
का कार्यकानगर्दे मित्रको काममा पुंराप होला भनी गर्नु राजाको कार्यगर्दी पराक्रम
होला नाउ होला भनी गर्नु ॥ २० ॥ जले लेखे वनी चानां यत्कृतं तं न दृश्यते ॥ अलाखे वसा
धूनां शिला लेखे वतिष्ठति ॥ २१ ॥ अस्यार्थ ॥ जलमालेखा को जस्तो मेढिया नीच मनुष्य
लेगया को काम कुंछ साधु लेगया को काम कुंछ गामालेखा को जस्तो हो ॥ २१ ॥ महतामा
पदः संति महतामेव संपदः ॥ इतरेषु मनुष्येषु नापदो नैव संपदः ॥ २२ ॥ अस्यार्थ ॥ व
जमनुष्यलाई संपति ऐश्वर्य पनी कुंछ आपति पनि पर्छ न अरु साना मनुष्यलाई आ

॥ गुरु ॥
॥ ४० ॥

पतिपति पर्छ न संपति पनी कुंछ न ऐश्वर्य पनी मिल्छैन ॥ २२ ॥ शम्भुस्तु पतिचार्के न वस्त्रशे
षेण चन्द्रमाः ॥ विष्णुस्मरणा मात्रा महात्तः करसंपुटैः ॥ २३ ॥ अस्यार्थ ॥ आकका पातले
महादेव संतुष्ट कुंछ न वस्त्रदानले चन्द्रमा संतुष्ट कुंछ न स्मरणागया काले विष्णु संतो
स कुंछ न वज्रमनुष्य जो छ न हात जोरि विंति गया संतुष्ट कुंछ न ॥ २३ ॥ वह्नियामश्ववा
शिज्जं राजसेवा तपोवन ॥ धीराश्च त्वारिक्वैतिकातराः कृषिवाहकाः ॥ २४ ॥ अस्यार्थ ॥
जहाजको वेपार घोराको वेपार राजाको सेवा तपस्या एतिचार कुंछ वज्र धैर्य कुंछ या मा
निमृग छ न कातर मानिस जो छ न खेति गर्या गाइ भैसी चह्र ईजी उपाल छ ॥ २४ ॥

॥ उवा ॥
॥ ४१ ॥

लेखकपाठकश्चैव ये चान्ये शास्त्रचिन्तकाः ॥ सर्वव्यसनिनो मूढाः क्रियावतश्च परिउताः ॥ २५ ॥ अस्यार्थः ॥ लेखन्यापाठगर्त्याशास्त्रकोचिन्तनागर्त्याऽसैव व्यसनगर्त्या मूर्खे
मूढकृत् क्रियाकर्मगर्त्या जोहन् सो परिउतकृत् ॥ २५ ॥ उज्ज्वलार्थो वाणिज्यविद्यार्थो
चवज्जुश्रुतम् ॥ अनुकालमपत्त्यार्थो मानार्थो नृपतिव्रजेत् ॥ २६ ॥ अस्यार्थः ॥ धनतुल्या
उभयामनुष्यलेखे पारगर्तु विद्यार्थो मनुष्यलेखे वै पण्डित्या छेडजातुरपङ्क्तो गह्व
नभं न्यामनुष्यलेखो रजस्वलाभैस्त्रानगत्या पछिजो रदिन पारि संभोगगर्तु मानकोश
छागर्त्या लेखनाकोसे वागर्तु ॥ २७ ॥ मुखे पण्डलाकारं वाचा चन्दनशीतलम् ॥ हृदये

॥ गुरु ॥
॥ ४१ ॥

कर्तिसंयुक्तं त्रिविधं धूर्तलक्षणम् ॥ २८ ॥ अस्यार्थः ॥ मुखजोह्वकमलकाफलकोपानजस्तो
कोमलवचनभयाश्रीखण्डचन्दनजस्तोशीतल हृदये माकतरिगण्वाजस्तोतिनथोक
धूर्तकोलक्षणा कृत् ॥ २९ ॥ खलः सर्पपमात्राणि परछिडाणि पश्यति ॥ आत्मनो विल्वमा
त्राणि पश्यन् पिनयश्च ॥ ३० ॥ अस्यार्थः ॥ उर्जनमनुष्यजोह्वनपराईका छिद्रसर्पि
उज्जवापनिदेखछन् आफ्रा छिद्रवेलजत्राभयापनीनदेखा फेगरीरहंछन् ॥ ३१ ॥ उर्जन
ः प्रियवादी च नैव विश्वासकारणम् ॥ मधुश्रवति जिह्वये हृदये तु हलाहलम् ॥ ३२ ॥ अ
स्यार्थः ॥ वज्रनपियाणे लाग्यावचमाच सर्वदा बोलन्या उर्जन हो भनी जातु तच्छेडविश्वा

॥ उवा ॥ मनकहनजिहाकाअपिवाटमहजलोचुहाउंछहृदयेमाकेवलविषकंछतस्कातरणा
 ॥ ४२ ॥ उर्जनसितपितीनगर्न ॥ २९ ॥ दर्शनीयाश्चयेमूर्खाधनवंतश्चनिर्गुणाः ॥ दूरस्थाएवदृश्यं
 तेकिंभकार्शवप्यिताः ॥ ३० ॥ अस्यार्थ ॥ वक्रतसुन्दरभयाकामूर्खगुननभयाकाधनी
 जोछन्द्यागवाटदेखहापतासकोफलफल्याजलोक्रतफलकेहिकामङ्गदेन ॥ ३१ ॥ मू
 र्खोहिपरिहर्तयाः प्रत्यक्षोदिपदः पथः ॥ भियनेवाकशालेनअदृश्यंकहाकोयथा
 ॥ ३१ ॥ अस्यार्थ ॥ मूर्खजोछन्दतन्कनजांत्पालेछोउउवारपाउकोनभयापनीप्रत्यक्ष
 ईपाउकोपशुहोमनीजांनुवचनैकोकाठलेघोचछन्ददेखाकोकाठाजलोहिकन

॥ गुरु ॥
 ॥ ४२ ॥

पनीङ्गदेन ॥ ३१ ॥ सर्पः कूरः खलः कूरः सर्पात्कूरनरः खलः ॥ मंत्रोषधिवशः सर्पः खलः केन
 निवार्यते ॥ ३२ ॥ अस्यार्थ ॥ सर्पपनीकोधीङ्गखलउष्टपनीकोधिङ्गछन्दसर्पभन्दाप
 नीखलजनरुनकूरङ्गकानिमित्तभन्यामंत्रलेओषधिलेविषजानेङ्गउष्टजनको
 केहिओषधिछेन ॥ ३२ ॥ हस्तिहस्तसहस्रेशाशतहस्तेनवाजिनः ॥ शृंगिनोदशहस्तेन
 देशत्यागेनउर्जन ॥ ३३ ॥ अस्यार्थ ॥ हाठिदेखिहजारहातटाठारहुघोडादेखिसये
 हातटाठारहुसिद्धभयाकादेखिदशहातपौरहुउर्जनदेखिदेशौछोडनुभन्या
 कोछ ॥ ३३ ॥ हस्तिनोऽंकशहस्तेनकशहस्तेनवाजिनः ॥ शृंगिलगुडहस्तेनखङ्गहस्तेन

॥ व. वा. ॥
॥ ४३ ॥

दुर्जनः ॥ ३४ ॥ अस्यार्थः ॥ हाडिलाई अंकुश लेव शगुर्न घोरा कन कोरा लेव शगुर्न सिड् कुया
लाई लाठालेव शगुर्न खक हात माली कन दुर्जन कन वसगुर्न ॥ ३४ ॥ दुर्जनः परिहर्तव्यः
शास्त्रेणानलकृतोपि सन् ॥ मणिनालंकृतः सर्पः किमसौ न भयंकरः ॥ ३५ ॥ अस्यार्थः
शास्त्रपक्षाको छतपनी दुर्जन देखि डरै मानुपर्छ मणिले भूषित भयाकोरा मोभ
यापनी सर्प देखि डरै मानु ॥ ३५ ॥ पात्रापात्र विशेषेणाधेनुपेन गयोर्यथा ॥ तृणान्नि
ः श्रवते क्षीरं क्षीरान्निः श्रवते विषम् ॥ ३६ ॥ अस्यार्थः ॥ सुपात्रक पात्राभावे दलेगाई दे
खि उद आउं छ सर्प देखि विषनि किं छ घास पाई उद दिं छ उठ खाई विषनि किं छ

॥ गु. ॥
॥ ४३ ॥

॥ ३८ ॥ शुद्धशत्रुं च मत्वेति नोपेक्षेत कदाचन ॥ काले दुर्जनमायाति नृणां स्यो वं हि वी
जवत् ॥ ३९ ॥ अस्यार्थः ॥ शत्रुमानुछ भनी हे लानगुर्न न छोडु समये मा परालको भा
गो छै वठ छन ॥ ३९ ॥ षष्ठीके करके दोषा अशीतिर्मधुपिंगले ॥ शतं काने च खंजे च कु
वजस्यो तं न विद्यते ॥ ४० ॥ अस्यार्थः ॥ डेढ छेउ साठी दोष कुं छै के ला आखागर्नी छेउ
असि दोष कुं छन सये दोष काना छेउ खोरं डा छेउ कुं छन कुवजामनुष्ये छेउ एति दो
ष भनी सकुन छेन ॥ ४० ॥ स्थानकूटे उगचारे मैत्री स्नेहं परित्यजेत् ॥ विश्वाससमये का
र्ये विनाशमुपगच्छति ॥ ४१ ॥ अस्यार्थः ॥ गाउं को खेडिक पठिसित धतिया आचागर्नी

॥ उचा ॥
॥ ४४ ॥

सितमित्रकोपीतिनगर्जविश्वासगत्याकोसमयमानासगर्छन् ॥ ४५ ॥ मृडनैवमृडहन्ति
मृडनाहन्तिदारुणम् ॥ नासाध्यंमृडनाकिंचितस्मातिश्चातरोमृडः ॥ ४६ ॥ अस्पार्थः
कोमललेकोमलकनपनीनाशगर्छन्साहोकनपनीकोमलनाशगर्छकोमलेनगरी
सकनुकेहिछैनतसअर्थतीखोपनीकोमलैङ्गछ ॥ ४७ ॥ वनेपञ्चलितोवकिर्दरुन्मूला
निरक्षति ॥ समूलमुन्मूलयतिआयौधोमृडःशीतलम् ॥ ४८ ॥ अस्पार्थः वनकोउद्या
नालेखकासवैपातपोत्यापनोजएलाईपोल्लैनरपछीपलाईजांछन्पानिकोम
लचिसोङ्गछत्तपनीवाढिभाउंदाजैभद्राउखेलिनाशगर्छन् ॥ ४९ ॥ स्थूलरोमावली

॥ ७५ ॥
॥ ४४ ॥

वर्दःकन्याचवक्रभाषिणी ॥ कृषराणिचक्षेत्राणिहरतःपरिवर्जयेत् ॥ ४० ॥ अस्पार्थः दुलाः
लामारौकन्यागोरुवक्रतैबोलन्याकन्यावक्रतैरुखोउखरभूमिस्तिथोकटाढेछोडनु
संयहनगर्ज ॥ ४१ ॥ रस्यभेदपैश्रव्यंपरदोषानुकीर्तनम् ॥ कलरूपकृतिचैवहरतःप
रिवर्जयेत् ॥ ४२ ॥ अस्पार्थः एकांतकाकुगफैलावगर्जपराईकोचुकलीगर्जपराईका
दोषदेपाडनुभन्नुकलरुगर्ग्यावानिस्तिकुगदेखिटाढेरहनु ॥ ४३ ॥ अश्वयानंगजंमं
त्रंगावश्चैवप्रसूतिकाः ॥ तथाचांतःपुरीदासीहरतःपरिवर्जयेत् ॥ ४४ ॥ अस्पार्थः घोडा
कोसवारीगर्ग्यामात्याकाहाडिकोनजिकजान्यातकालप्रसूतिभयाकोगाईअंतपुर

॥ बुचा ॥

॥ ४५ ॥

कीससीएतिदेखिदोडेरहुनुनजीककैलेपनीनजानु ॥ ४४ ॥ उर्जनचसदामित्रं परस्वामी
रताःखियः ॥ गोजीगोवखजीगोचदूरतः परिवर्तयेत् ॥ ४५ ॥ अस्यार्थः ॥ उर्जनमनुष्यक
नसदाविगारकोकुरोगर्त्याभिमित्रकनपरपुरुषसितप्रीतिगर्त्यास्वीकनबुढीगाई
गोरूपगनावखएतिथोकसंगहनगर्नु ॥ ४५ ॥ नविश्वसेदमित्रेषुमित्रेचापिनविश्व
सेत् ॥ कदाचित्कपितेमित्रसर्वेगुहंप्रकाशयेत् ॥ ४६ ॥ अस्यार्थः ॥ शत्रुसंगविश्वास
नगर्नुमित्रछेउपनीविश्वासगर्त्याकुरोमात्रविश्वासगर्नुकदाचित्मित्रकोपभया
सर्वेगुहंप्रकाशयेत् ॥ ४६ ॥ नविश्वसेदविश्वसेदविश्वसेनातिविश्वसेत् ॥

॥ गुरु ॥

॥ ४५ ॥

विश्वासाद्भयमुत्पन्नं मूलादेवनिवृत्तति ॥ ४७ ॥ अस्यार्थः ॥ विश्वासनराखन्याछेउविश्वासनग
र्नुविश्वासगर्त्यामानिसछेउपनीअतिविश्वासनगर्नुविश्वासगर्त्याकामानिसदेखीभयाका
भयलेमूलैउखेलछ ॥ ४७ ॥ नदीनांचनखोनांचशृंगीगांशखपाणिनाम् ॥ विश्वासो नैव क
र्तव्यः स्त्रीप्राजकुलेषु च ॥ ४८ ॥ अस्यार्थः ॥ नदीकोनडराकृत्याकोसिउकृत्याकोहातमाशख
लियाकामनुष्यकोस्त्रीकोराजाकाकुलकोविश्वासनगर्नु ॥ ४८ ॥ नदीतीरेषुयेवशाघानाणेच
निगश्रया ॥ सामंतरहितोराजानभवंतिचिरायुषः ॥ ४९ ॥ अस्यार्थः ॥ नदीकातीरकोबृक्षको
हिआश्रयनभयाकोस्त्रीआफ्माथीकोहिमांत्यामनुष्यनभयाकोराजाएतिधेरहंदैनचा

॥ उवा ॥ ॥ ४८ ॥ रोनेष्टकुंछन ॥ ४८ ॥ यदीच्छेत्तास्वतोप्रीतिं वीणिकर्मन कारयेत् ॥ धूतमर्थप्रयोगं च परोक्षे
 दारदर्शनम् ॥ ५० ॥ अस्यार्थ ॥ परसम्प्रप्रीतिरहोसभं न्यामनुष्मलेतीतथोकनगर्णे जुवान
 खेलन धनविनोदिनपतीनगर्णेस्कांतमास्वीसितनवसु ॥ ५० ॥ नगच्छेदुष्टविश्वासं न क
 र्याच्छलविग्रहम् ॥ आत्मनोपितथाकोधं विप्रैर्वैरं न कारयेत् ॥ ५१ ॥ अस्यार्थ ॥ उष्टसितः
 विश्वासनगर्णेच्छगलेरुगदानगर्णे आफ्लेकोधपतीनगर्णे बांस्मरासितवैरपतीनगर्णे
 ॥ ५१ ॥ जनयंमंत्रिराजानं विषं च वषलीपतीम् ॥ प्रवाजिनं वत भ्रष्टं न सेवंति सदा बुधाः ॥ ५२ ॥ अस्यार्थ ॥ अंन्यायगर्ण्यामं वीकोपनी राजाकोपनी भूदिराणीकोपनी बांस्मरावतभ

॥ गुरु ॥
 ॥ ४८ ॥

एभयाकोसंन्यासीकनजांन्या परिणत रूलेसंगतगर्दैतन ॥ ५२ ॥ कमित्रेनास्ति विश्वासं क
 भार्यायां कृतोरतिः ॥ कुराज्येनास्ति निर्वृत्तिरुद्देशेनास्ति जीवनम् ॥ ५३ ॥ अस्यार्थ ॥ घटियामि
 न्नेच्छेदविश्वासं रहंदैन घटियास्वीसितप्रीतिकुंदैन घटिया राज्यास्थिति सुखकुंदैन
 घटिया देशमाजीवगुगाहो कुंछ ॥ ५३ ॥ नास्ति सत्यं सदाचौरेन शौचं वषलीपती ॥ मद्यपेसो
 रुदं नास्ति धूतकाले च यं न हि ॥ ५४ ॥ अस्यार्थ ॥ चोरच्छेदसत्यकुंदैन भूदिराणीकापतीच्छेद
 अचिपविचकुंदैन मद्यपानगर्ण्याच्छेदमित्रतारहंदैन जुवाखेलन्यासिततीनैथोककुंदै
 न ॥ ५४ ॥ विप्रयोर्विप्रमग्न्याश्च दंपत्योर्गुरुशिष्ययोः ॥ अंतरेनैव गंतव्यं हरस्पृष्टमभ्यस्य च

॥ उ. वा. ॥
॥ ४७ ॥

॥ ५५ ॥ अस्यार्थः ज्ञान्यामनुष्यले दुर्वास्त्राका माह्वाटवांस्त्राकाराग्निका माह्वाट
स्त्रीपुरुषकामध्यवाटगुरुशिष्यकावीचवाट महादेवकारहृषभकामध्यवाटपतीनजान
॥ ५५ ॥ लोकयात्राभयंलज्जादाक्षिण्यत्पागशीलता ॥ पंचयत्रनविद्यंतेनकुर्यात्तत्रसंग
तिः ॥ ५६ ॥ अस्यार्थः ईष्टमित्रकायजानुआउनुडर्योलज्जाभयोचातुर्यभयोएतिपाक
थोकजाहाछैनताहावासनगर्नु ॥ ५६ ॥ नोजनंभुक्ततांयातिनवैकल्पंवक्रश्रुतम् ॥ नतरी
स्थिरबुद्धिः स्थानमूर्खः संस्कृतवदेत् ॥ ५७ ॥ अस्यार्थः कज्जलकतिगयापनीसेतोद्गदेन
मूर्खमनुष्यसंस्कृतवारीवोलदेन ॥ ५७ ॥ नराशोषीअग्निसेषश्चव्याधिशेषस्तथैवच ॥

॥ गुरु ॥
॥ ४७ ॥

नश्चवर्द्धतेयस्मात्तस्माच्छेषंनकारयेत् ॥ ५८ ॥ अस्यार्थः नराकोशेषअग्निकोशेषव्याधिका
सेषराष्ट्राफेरिवठछतसर्थनिःशेषगर्नु ॥ ५८ ॥ उदगः कलहः कराडः दूतमयंपरस्त्रिया नि
डामैथुनमालसंसेवतैवहिर्वर्द्धते ॥ ५९ ॥ अस्यार्थः फिडिभयोकलहभयोकनाउनुभयोमय
पातगर्नुपरस्त्रीभोगतिडाभयोमैथुनभयोआलस्यएतिथोकजतिगयोहूनवठछ ॥ ५९ ॥ प
रदापारश्वंचपीवाटं परस्पच ॥ परिहासंगुरुस्थानेयत्रतःपरिवर्जयेत् ॥ ६० ॥ अस्यार्थः पराई
कोस्त्रीपराईकोधनपराईकोठडागुरुकाअधिवाटहास्यएतियत्तगरीकनपनीछेडनु ॥ ६० ॥
पोक्षेकार्यरुत्तारंप्रत्यक्षेपियवादिनम् ॥ वर्जयेतादृशंमित्रंविषकुम्भंपयोमुखम् ॥ ६१ ॥

॥ बुचा ॥

॥ ४८ ॥

अस्यार्थः अक्राकंटापरिकुरेहानिदिन्यामुखांजीखुसामनगर्न्येस्तोविषकाधडाकामु
खमाउदहात्यानस्तामित्रकनछोडनु ॥ ८१ ॥ ऊदेशं चक्रवर्तिचक्रभार्याकनदौतथा ॥ कुडवं
चक्रभोज्यं च वर्जयेत्परिउतः सदा ॥ ८२ ॥ अस्यार्थः घटियादेश घटियाउद्यमघटियास्वा
स्त्रीघटिनदीघटियाअन्नएतिथोकजांन्यालेसदाछोडनु ॥ ८३ ॥ उर्वशीयदिरूपेणारम्भा
यदितिलोतमाः ॥ गोपालीमेनकाचैव वर्जनीयाः परस्त्रियः ॥ ८४ ॥ अस्यार्थः सौंदर्यलेउर्व
शीरम्भातिलोतमागोपालीमेनकादीअप्सराजस्तोराश्रीभयापनीपरस्त्रिकनवर्जनगर्न
॥ ८५ ॥ येषु कार्येषु विदेगः सहसा विफलोदयः ॥ विपत्तिषु महादानं परिवर्जयेद्विचक्षणाः ॥

॥ गुरु ॥

॥ ४८ ॥

॥ ८६ ॥ अस्यार्थः जोकार्यमाधेषवक्तुगर्नपत्नीचाडोविफलकन्याछत्रविपत्तिपरिगयापनी
वक्तुतैखर्वगर्नपर्छेस्ताक्राजांन्यामनुष्यलेछोडनु ॥ ८७ ॥ भक्ताभक्तसमंपश्येत्कार्याका
र्याचतुल्यताम् ॥ सदाकार्येषु संदेहो भेतव्यं सर्वदावधैः ॥ ८८ ॥ अस्यार्थः जोमनुष्यआफुहो
किविगनुहोकि सामान्यहोयोपनीविचारगर्नयोकार्यगर्नहोयोकार्यगर्नहोईनयोका
र्यगयापनीनगयापनीवरोवरकन्याएतोपनीविचारगर्नकार्यमासदासंदेहैराषनुजान्यादे
खिसदाडराडनु ॥ ८९ ॥ भेतव्यं सकलीनानां राजसेवोपनीविनाम् ॥ भेतव्यं ज्ञातशत्रूणां कृतपू
र्वोपकारिणाम् ॥ ९० ॥ अस्यार्थः अकलीनमनुष्यदेखिराजाकोसेवागर्न्यादेखिजांन्याशत्रू

॥ वृत्ता ॥ देखिजस्कोआफुलेअधिअपकारगयाकोछईनरुदेखिउराउनु ॥ ६८ ॥ पादपानांभयंवात
 ॥ ४५ ॥ पश्यानांशिशिरंभयम् ॥ पर्वतानांभयंवज्रोजतनांदिपदोभयम् ॥ ६९ ॥ अस्यार्थ ॥ रूषकाभ
 यवतामहो कमलकोभयेतुसारहो पर्वतकोभयेवज्रहो सवजंतुप्राणिकोभयेमनुष्यछ
 न ॥ ७० ॥ मातायदिविषंदयात्पिताविकीयतेसुतम् ॥ राजाकरोतिचान्यायंकोमेजाताभवि
 ष्यति ॥ ७१ ॥ अस्यार्थ ॥ आमांलेविखदियादेखिवाबुलेछोरालाईवेच्या राजालेअंन्यायगमा
 मेरोरक्षाकसैलेगैरैनभनीजानु ॥ ७२ ॥ यत्रराजास्वयंचौरःसमंन्वीसपुरोहितः ॥ तत्राहंकिंक
 रिष्णामियतोरक्षाततोभयम् ॥ ७३ ॥ अस्यार्थ ॥ जौनदेशमाराजाआफैचोरछमंन्वीपनीपु

॥ गुरु ॥
 ॥ ४५ ॥

रोहितपनीचोरछनताहकोहिसकिंदैनजरदेखिरक्षाकृत्याहोउसैदेखिभयेभयाकसै
 कोकेहिलागैदन ॥ ७४ ॥ विधात्रालिखितायस्पललातोऽक्षरमालिका ॥ देवोपिनहिशक्रोति
 संलिखेलिखितुं पुनः ॥ ७५ ॥ अस्यार्थ ॥ विधातालेख्याकोललाटकोअक्षरजौनजगदीश्वरले
 पनीमेटिकनअर्कोथोकफेरिलेखिसकदैदन ॥ ७६ ॥ कर्मणोहिप्रधानेनबुद्धिनांकिंप्रयोज
 नम् ॥ पाषाणास्पृक्तोबुद्धिस्तेनदेवोभविष्यति ॥ ७७ ॥ अस्यार्थ ॥ कर्मकोमुख्यप्रधानकृत्या
 लेबुद्धिकोप्रयोजनकेहिछैनकेहिबुद्धिनकृत्याहुंगालाईदेवताभनीपूजागछनतसर्थ
 कर्महुलोभनीमानु ॥ ७८ ॥ कर्मणोहिप्रधानेनसंतिक्लृष्टअभयहे ॥ वशिष्टदंतलग्नेपिजान

७४
 ७५
 ७६
 ७७
 ७८

25

15

10

5

॥ उवा ॥ कोडः स्वभागिनो ॥ ७२ ॥ अस्यार्थ ॥ कर्ममालेख्याकोऊनालेवशिष्टकपिलेहेयाकोलग्नमाविवा
 ॥ ५० ॥ हभयोतपनीसीतालाईडुःखकोभोगगर्नुपयोततैऊनालेकर्मठलोभन्याकोछ ॥ ७३ ॥ सानु
 कुलेभवेतस्मिंदासोपिगुणसंरुतिः ॥ गुणोयः गुणातांयातिवकीभूतेविधातरि ॥ ७४ ॥ अस्या
 र्थ ॥ देवपक्षभयामादोषपनीगुणोहोईजांछदेवविपक्षजवडंछगुणपनीदोसहोईजांछ
 तसर्थयोसवैविधातालेलेख्याकोअवस्पडंछ ॥ ७४ ॥ किंकरोतिनस्याजः प्रेयंमाराः स्वक
 र्मभिः ॥ प्रायेनहिमनुष्पाणांउद्भिः कर्मानुसारिणीं ॥ ७४ ॥ अस्यार्थ ॥ जान्यामनुष्पकोप
 नीकेहिचलेनआफ्राकर्मलेगहतालायापछिवडुधामनुष्पकाजलोकर्मपूर्वजन्ममा

॥ गुरु ॥
 ॥ ५० ॥

गयाकोहंछउसैमाफिकउद्भिडंछ ॥ ७५ ॥ हस्तस्पभूषणंदानंसत्यंकराठस्यभूषणाम् ॥ श्रुते
 चभूषणंकरोभूषणोर्किप्रयोजनम् ॥ ७५ ॥ अस्यार्थ ॥ हातकोगहनाभन्याकोदानहोगला
 कोगहनाभन्याकोसत्यबोलतहोकानकोगहनावेदांतादिपुणारासुनुअरुगहनाकोका
 प्रयोजनछ ॥ ७५ ॥ चरित्रभूषणंस्त्रीणांरूमाणांपुष्यभूषणाम् ॥ सुवृतिर्भूषणंपुंसांशी
 लंसर्वस्वभूषणाम् ॥ ७६ ॥ अस्यार्थ ॥ स्वास्त्रीकोगहनाभन्याकोवढियाचरित्रहोरुषकोग
 हनाफलहोपुरुषकोगहनावढियाकर्महोसवैकोगहनाशीलहो ॥ ७६ ॥ तक्षत्रभूषणं
 चद्रोनारीणांभूषणंपतिः ॥ पृथिवीभूषणंराजाशीलंसर्वत्रभूषणाम् ॥ ७७ ॥ अस्यार्थ ॥

॥ उ-चा ॥ तारको गहना चडमा होखी को गहना पुरुष हो सवै को गहना भन्या भलो स्वभाव हो ॥ ७७ ॥ मह
 ॥ ५१ ॥ तरि भवं श्रेष्ठं न नीचान्मानसुतम् ॥ कंसारि चरणा घाते कालीयस्पवि भूषणम् ॥ ७८ ॥ अस्मा
 र्थ वडामनुष्य देखि अपमान भया को निको घटिया मनुष्य वाट मान पाया को पनी न निह
 को कंश को शत्रु श्री कृष्ण शाले पाउले हास्या को पनी काली नाग को गहना भयो ॥ ७९ ॥ भुचि
 भूमिगतं तोयं भुचिर्नारी पतिव्रता ॥ भुचिः क्षमा करो राजा संतोषो वा सखाः भुचिः ॥ ८० ॥
 अस्यार्थ ॥ भूमिमा गया को जल पतिव्रता स्त्री क्षमावंत राजा संतोष भया को वा सखा ए
 तिलाई पवित्र भनु ॥ ८१ ॥ भुचिर्भूमिगतं तोयं यत्र लेपो न विद्यते ॥ लेपस्थानं परित्यज्य अ

॥ गुरु ॥
 ॥ ५१ ॥

न्यस्थाने भुचिः भुचिः ॥ ८० ॥ अस्यार्थ ॥ घटिया वस्तु लेलिप्र भया को जल छोडि अन्यत्र भूमिको
 जल भुचि छ ॥ ८० ॥ भस्मना भुञ्जते कास्यं ताभ्रमस्तेन भुञ्जति ॥ एजसा भुञ्जते नारी नदी वेगे
 न भुञ्जति ॥ ८१ ॥ अस्यार्थ ॥ खानी लेमा फीको सी भुञ्जंछ अमिलालेमा स्नातां वो भुञ्जं
 छ न एजस्वला मैकन स्त्री भुञ्जंछ न दी जो छ न वगीकन भुञ्जंछ न ॥ ८२ ॥ पितुरंतः पुं द
 यात्मानुर्देया न्मा हानसम् ॥ गोष्ठ्यान्मसमंदयात्स्वयमेव कृषिं व्रजेत् ॥ ८३ ॥ अस्यार्थ ॥
 बावा कन अंत परदिनु महतारी कन पाक गर्रा दिनु गाई को रक्षा गर्त गोठ मा आफु खरो वर
 को लाउनु खेति भन्या आफै जाई ता की ती गम्या मा व्रजंछ अर्को का भर पया जं देन ॥ ८४ ॥ क

॥ उवा ॥ पिलाक्षोरपानेन बांस्त्राणी गमनच ॥ वेदाक्षविचारेण सशुद्धो नरकं व्रजेत् ॥ ५२ ॥ अस्पार्थ ॥ क
 ॥ ५२ ॥ पिलागाईको इदं वायादेखि बांस्त्राणी गमन गया देखि वेदका अक्षर पस्या देखि तो भुड
 नरक मांजंछ ॥ ५३ ॥ भुडि हस्ते नयो भुंक्ते मासमकं निरंतरम् ॥ जीवमानो भवेच्छुद्धो मृते
 स्वानश्च जायते ॥ ५४ ॥ अस्पार्थ ॥ बांस्त्राणाले भूडींणी का हात वाट एक मै हास म्माखाया
 तो भूडै वरो वरजी उन ज्याल कुंछ मया पछि कुंछ जन्म कुंछ ॥ ५४ ॥ स्तन हीना च यानारी
 घृत हीनं तु भोजनम् ॥ वस्त्र हीन मलंकारं विद्या हीनो विजो यथा ॥ ५५ ॥ अस्पार्थ ॥ स्त्रीको
 चिंजु जस्ता इहन भया की खास्त्री घी उन भया को भोजन कपान भै कन लाया का गहना वि

॥ गुरु ॥
 ॥ ५३ ॥

यान भया को बांस्त्राणति को शोभा चैन ॥ ५५ ॥ शोभते सलिले पद्मं शोभते हिय तो विज ॥ शो
 भते तपशायु को वरांशूरस्प शोभते ॥ ५६ ॥ अस्पार्थ ॥ कमल ले जल की शोभा कुंछ जानी
 शास्त्र ले सयुक्त भया को बांस्त्राण शोभा कुंछ शांमनुष्य को संगम माघा उला ग्याले शोभा
 कुंछ ॥ ५६ ॥ यज्ञोत्सवं च विद्याणां मूर्खानां कलहोत्सवम् ॥ पुरुषोत्सवं च नारीणां गवां च तृ
 णमुत्सवं ॥ ५७ ॥ अस्पार्थ ॥ बांस्त्राण हरय जगदी मुख कुंछन मुख हर कल है गर्न पाया खु
 सि कुंछन खास्त्री जो छन पुरुष है षि पुसि मांछन गाई जो छन वेस घास पाया खु सि कुंछ
 ॥ ५७ ॥ अग्नि होत्र फला वेदाः शीलवति फल श्रतम् ॥ एति पुत्र फलानारी दंतं भुक्त फलं ध

॥ उचा ॥ नम ॥ ८८ ॥ अस्यार्थ ॥ अग्नि होत्रभन्याको वेदको फल कृत् शास्त्रभन्याको वेदको फल शीलवटि
 ॥ ५३ ॥ याले कृत् नखी संभोगगरी पुत्रउत्पन्नगणउत्पत्तास्त्रीको फल एति हो दानगर्नु भोगगर्नु धन
 को फल हो ॥ ८८ ॥ भुक्तां संखियो वृद्धावा लार्कस्त हरां दधिः ॥ प्रभाते मैथुनं निद्रास्य
 प्राणाहराणि षन् ॥ ८९ ॥ अस्यार्थ ॥ सुखाको मास उठि स्वास्त्री विहानको घाम वालो दहि
 पातकालको मैथुन निद्रा एतिले वलको हानि कृच्छ्र जिउ घटाउंछ ॥ ८९ ॥ अग्नि देहति तापे
 न सूर्यो दहति रश्मिभिः ॥ राजा दहति दण्डेन न पसावां स्मृणो दहेत् ॥ ९० ॥ अस्यार्थ ॥ आगो ॥ गुरु ॥
 को रापले पोल्छन् सूर्यको कीरणाले पोल्छन् राजाले दण्डगारि पोल्छन् न पस्याकावलले ॥ ५३ ॥

॥ ९० ॥ शनशाकं मृते मांसं करेण मथितं दधिम ॥ तर्जनीं दंतसंधर्षे तुल्यं गो
 मांसं भक्षयाम ॥ ९१ ॥ अस्यार्थ ॥ शनपाटको मुंटाको मांस आफै मथ्याको देवता कन न च हा
 याको मासु हातले पथायाको दहि तर्जनी अंगुलाले दात घस्याको एति थोक गप्पाको
 गाईको मासु खाया जस्तो ॥ ९१ ॥ न हन्या न मर्ति दद्याद्भक्ष्यमानं न दृश्यते ॥ त्रयः शंका परि
 त्यज्य भक्ष मांसं युधिष्ठिर ॥ ९२ ॥ अस्यार्थ ॥ आफुले न काटनु काट भनी पनी न भन्नु काटना
 मा पनी न हेर्नु एति तीन शंका छोडि कन हे युधिष्ठिर मांस खानु ॥ ९२ ॥ न मांसं भक्ष्यो दोषो
 न मये न च मैथुने ॥ प्रवृत्तिरेव भूतानां निवृत्तिस्तु महाफलम् ॥ ९३ ॥ अस्यार्थ ॥ मासु खायाको

॥ उच ॥ मयपानगयाकोमैथुनगयाकोदोखछैन नखात्यालेखानकनलापापापङ्कछ खान्यामनुष्य
 ॥ ५४ ॥ लेखोयाकोवडोपुंरापछन् ॥ ५३ ॥ चतुःसागरपर्यंतोयोदयापृथिवीमिमाम् ॥ नखादेचापि
 योमांसंजुत्यमेतद्विदुर्बुधाः ॥ ५४ ॥ अस्यार्थः ॥ चारसमुद्रसम्म पृथिको दानगयाकोमासु
 खानछोयाकोवरोवरपुंरापछभनीपाणिउतरुलेभन्याकोछ ॥ ५४ ॥ अग्निरापास्त्रियोमू
 र्खः सर्पराजकुलानिच ॥ नित्यमेवोपचारेण सद्यः प्राणहराणिषत् ॥ ५५ ॥ अस्यार्थः ॥ अगो
 पनीस्वास्त्रीमूर्खमनुष्य सर्पराजकोकुलएतिछथोककोसधै नजीकैभैरखानकालप्रा ॥ गुरु ॥
 णालिनवेरगदैन ॥ ५५ ॥ सयोमांसंघृतंसयोवालास्त्रीधोरभोजनम् ॥ उषोदकतरुछा ॥ ५४ ॥

यासयप्राणकणनिषट् ॥ ५८ ॥ अस्यार्थः ॥ साजीमासुसाजीघोडवालखसुन्दरीस्त्रीधोरको
 भोजनतातोपानीत्रक्षकोछायाएतिछथोकमरीनायोसाकङ्कन् ॥ ५८ ॥ अनादृष्टगणोपि
 हंपिष्टादृष्टगणोपयः ॥ पयोसोष्टांगणोमांसंमांसदृष्टगणोन्नतम् ॥ ५९ ॥ अस्यार्थः ॥ अं
 नभंदाआठगणपिठालेङ्कछ पिठभंदाआठगणउदलेङ्कछ उदभंदाआठगणमासु
 लेङ्कछ मासुभंदाआठगणघोडलेवढछन् ॥ ५९ ॥ पंचक्षिपंविनशंतिस्तथोलुधश्च
 योनरः ॥ अतिमानीचकामीचगुरुदेषीतथैवच ॥ ५९ ॥ अस्यार्थः ॥ इपांचचाडैनष्टङ्कछन्
 वङ्कतैहठगर्वावङ्कतलोभीअहंकारीमानिसअतिछिनारगुरुकनदेषगर्वाईचाडैन

25

15

10

5

0

॥ उवा ॥
॥ ५५ ॥

एकं च ॥ ५५ ॥ गोभिर्विश्वे वैश्वसतीभिः सत्यवादिभिः ॥ अनुधेर्दोतशीलैश्च सप्तमिधा
युते मही ॥ ५५ ॥ अर्थ ॥ एति सातजनाले पृथिवी धारणा गच्छन् कस्क सले भन्या गाई लेडा
सगाले वेदले सतीले पतिवता स्त्रीले सत्यबोलन्याले लोभन कन्याले सतगर्वा हरुले एति
ले पृथिवी गारवा कोछ अरु मनुष्यले धारणा गरी सकनु छैन ॥ ५५ ॥ असारे पोह ससार
सारमेत चतुष्टयम् ॥ काशपावासः सतां संगो गंगाभः शशपूजनम् ॥ ५५ ॥ अर्थ ॥ यो अ
सार ससार विखे माया मोहले गारवा को नर देह मै जन्म भया का जो छुन इन हरु लाई सार भ
नयति थो रुछनु का का हो भन्या काशी को वास गर्तु सज्जन को संगार हुन पछित हरु

॥ गुरु ॥
॥ ५५ ॥

to be

॥ उवा ॥
॥ ५६ ॥

लाई निर्वालाई पालन अने गप्राणादि हो श्रीमहादेव को उपमा चितलाई मुनु गंगा
जलले स्नान तर्पन गर्तु ॥ इति श्री बुद्धिचान के राजनीति सार संग्रहे नाना नीति स्थि
ति सारे तृतीयः शतकं समाप्तम् ॥ निखिते चन्द्रवारे नचान कपुष्टकं दीर्घरेफ
विसर्गादि छन्दः प्रोथवा कचिन् ॥ अद्वा अद्वा न जाना मोक्ष स्व परमेश्वर ॥ ५६ ॥

श्री ॥ सं १००३

श्री ॥ जने हर साहायन मो

स्वारी श्रीः अमा अं अ

Surya ratna

Nepal

॥ गुरु ॥
॥ ५६ ॥

CMTS.

5

10

15

20

25

30

35

